

ΖΕΡΟΝΟΤ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 116 ■ ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1991 ■ ΗΓΙΑΡ - ΣΙΒΑΝ 5751

Ο πρόεδρος της Ιαραπλιτικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης κ. Λ. Μπενιαγιόρ (αριστερά) και οι αειμνοτοι Ιωσήφ Λοβιγγερ (στο κέντρο) και Ραββίνος Kelman, στη Νέα Υόρκη (2 Μαΐου 1990).

ΙΩΣΗΦ ΛΟΒΙΓΓΕΡ

(1914 - 1991)

ην Τρίτη 9 Απριλίου 1991 πέθανε στην Αθήνα ο Πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος Ιωσήφ Λόβιγγερ. Ο απόθανων υπήρξε επί σειρά δεκαετιών ο γητετς του Ελληνικού Εβραϊσμού.

Στο Κ.Ι.Σ. ο Ιωσήφ Λόβιγγερ εξελέγη για πρώτη φορά Αναπληρωτής Ταμίας στο Δ' Τακτικό Συνέδριο, στις 29.5.1961. Στο Ε' Τακτικό Συνέδριο (28.6.1964) εξελέγη Αντιπρόεδρος και το ίδιο στο Στ' Τακτικό Συνέδριο (9.4.1964). Την 1.8.1967 διορίστηκε Πρόεδρος και το ίδιο στις 29.9.1969, καθώς και στις 14.11.1973. Στο Ζ' Τακτικό Συνέδριο εξελέγη Πρόεδρος και στη συνέχεια, κατά την αναδιάρθρωση του προεδρείου, μέλος και Αντιπρόεδρος. Στη συνέχεια εξελέγη Πρόεδρος

στο Η' Τακτικό Συνέδριο (10.9.1978), καθώς και στο Θ' (31.10.1981), στο Έκτακτο (22.1.1983) και στο Γ' Τακτικό (11.1.1986) και τέλος στο ΙΑ' Τακτικό (10.12.1988).

Η προσωπικότητα του Ιωσήφ Λόβιγγερ ήταν τόσο μεγάλη και δημιουργική και η προσφορά του τόσο σημαντική, ώστε δεν μπορεί να σκιαγραφηθεί με λόγια. Θα μπορούσε ανεπιφύλακτα να ειπωθεί, ότι ήταν εκείνος που διαμόρφωσε την πορεία του Ελληνικού Εβραϊσμού τις τελευταίες δεκαετίες. Παράλληλα, ο Ιωσήφ Λόβιγγερ υπήρξε σημαντικός παράγοντας της ελληνικής κοινωνίας, όπως άλλωστε ανέφεραν στα συλλυπητήρια μηνύματά τους ο πρωθυπουργός κ. Μητσοτάκης και ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολιτεύσεως κ. Παπανδρέου κ.ά.

Συνέχεια στη σελ. 28

EIKONA ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Πορεία θανάτου... η ορχήστρα των μελλοθανάτων στο 'Άουσβιτς

Μαξιμιλιανός Λεσέψ

Οι Γάλλοι Αυτοκρατορικοί και η Ισραπλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας (1807 - 1814)

Του Δρ. ΔΙΟΝΥΣΗ ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΥ

Hδεύτερη γαλλική κατοχή των Επτανήσων διήρκεσε από το 1807 έως το 1814. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα, οι γαλλικές αρχές επεδίωξαν να εναρμονίσουν την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των Επτανησίων με τις ανάγκες της διοίκησης. Πρόθεσή τους ήταν να ελέγχουν πολιτικά τις δραστηριότητες του ορθόδοξου κλήρου και οικονομικά τις δραστηριότητες της Ισραπλιτικής Κοινότητας, που αναγνώριζαν ισότιμα με τα άλλα θρησκευτικά δόγματα.

Σύμφωνα με το Αυτοκρατορικό Διάταγμα της 10ης

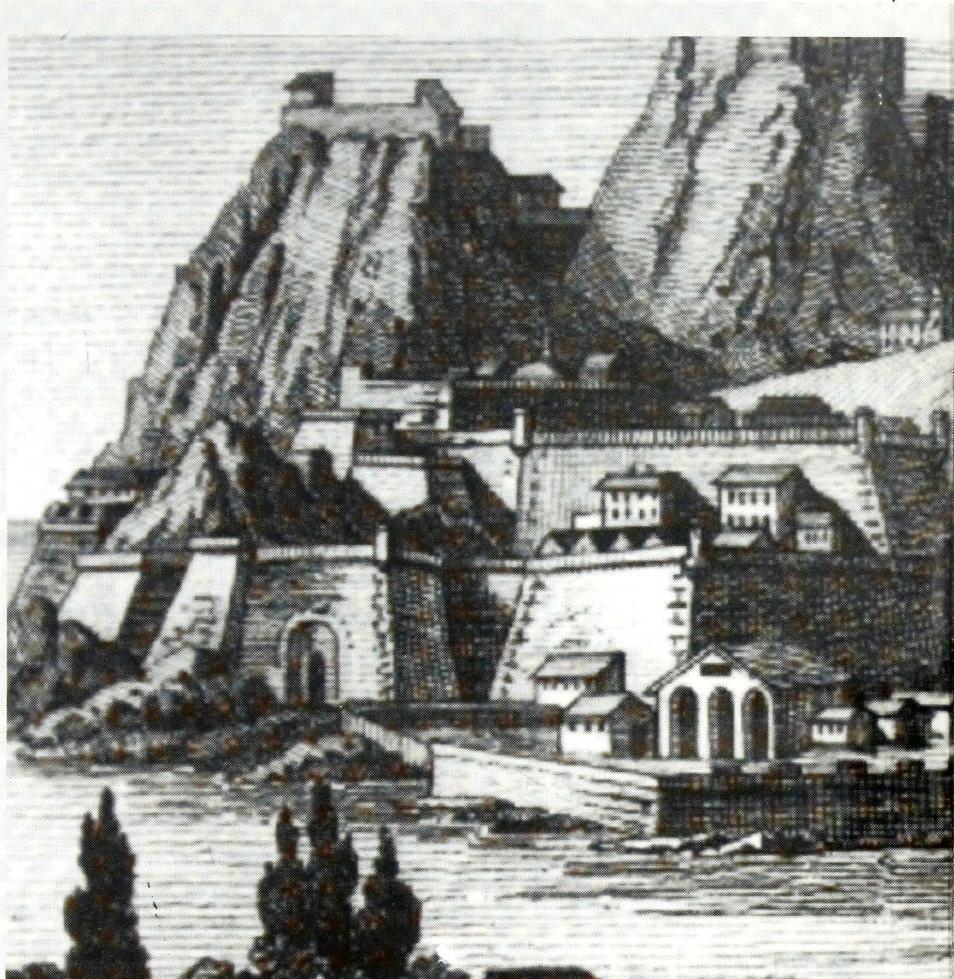
Νοεμβρίου 1807¹, αρμόδιος για θέματα θρησκευτικής πολιτικής στα Επτάνησα ήταν ο Γάλλος Αυτοκρατορικός Επίτροπος. Την θέση αυτή επάνδρωσαν διαδοχικά οι **Julien Bessieres** (1808 - 1810) και **Mathieu Lesseps** (1810 - 1814). Και οι δύο επεδίωξαν την ένταξην της εβραϊκής κοινότητας στην επτανησιακή κοινωνία. Είναι γνωστό, ότι οι Εβραίοι της Κέρκυρας ζούσαν σε ξεχωριστή συνοικία της πόλης, παρά δε την πολιτική τους χειραφέτησαν από τους Δημοκρατικούς Γάλλους (1797 - 1799), δεν είχαν ενταχθεί στον κοινωνικό κορμό των Επτανήσων². Διατηρούσαν δε με τα υπόλοιπα στρώματα του πληθυσμού σχέσεις αποκλει-

στικά εμπορικές. Με την κοινωνική και πολιτική χειραφέτηση της Ισραηλιτικής Κοινότητας, οι γαλλικές αρχές απέβλεπαν στον περιορισμό των αντισημιτικών εκδηλώσεων, που σαν αφορμή είχαν την αντίσταση των Εβραίων να αφομοιωθούν από τους άλλους λαούς³. Ταυτόχρονα όμως, επεδίωκαν και τον έλεγχο των οικονομικών και εμπορικών δραστηριοτήτων τους.

Πριν προσεγγίσουμε την πολιτική των δύο Αυτοκρατορικών Επιτρόπων στο εβραϊκό ζήτημα, είναι απαραίτητο να γνωρίσουμε την ναπολεόντεια πολιτικά με τους Ισραηλίτες της Γαλλικής Αυτοκρατορίας. Από τη μελέτη αυτής της πολιτικής προβάλλουν οι αντιθέσεις των στελεχών της γαλλικής κυβέρνησης και φωτίζονται ορισμένες άγνωστες πλευρές της πολιτικής της γαλλικής διοίκησης των Επτανήσων στο πρόβλημα των Ισραηλίτων.

Στην προσπάθειά του να επιλύσει το πρόβλημα των Εβραίων της Γαλλικής Αυτοκρατορίας, ο **Ναπολέοντας** εξέδωσε το Διάταγμα της 30ης Μαΐου 1806. Στο κείμενό του προεβλέπετο "η σύγκλιση μιας συνέλευσης εκπροσώπων της ιουδαϊκής θρησκείας... οι οποίοι θα εκλέγοντο από τους ραββίνους, τους ιδιοκτήτες και από άλλους διακεκριμένους για τη μόρφωση και το πήθος τους Ισραηλίτες, με σκοπό την εφαρμογή εκείνων των μέτρων που θα προσέδιδαν στους Ισραηλίτες τα πολιτικά και αστικά δικαιώματα των Γάλλων"⁴. Έτσι, στις 18 Σεπτεμβρίου 1806 συνεκλήθη μια αντιπροσωπευτική συνέλευση των Εβραίων της Γαλλικής Αυτοκρατορίας, που έφερε τον ιστορικό τίτλο **Grand Sanhedrin**⁵.

Η διαδικασία όμως της αστικής και πολιτικής ενσωμάτωσης των Εβραίων στη Γαλλική Αυτοκρα-

Η Κέρκυρα στις αρχές του 19ου αιώνα

τορία δεν υπήρξε ομαλή. Άρκετοι Γάλλοι αξιωματούχοι που συμμετείχαν σε ανώτατα πολιτικά όργανα, όπως ήταν το Conseil d'Etat, διακρίνοντο για τα αντιεβραϊκά τους αισθήματα⁶. Ορισμένοι έθεταν σαν προϋπόθεση της απονομής πολιτικών δικαιωμάτων στους Ισραηλίτες της Γαλλίας την μαζική προσχώρησή τους στο Καθολικό θρήσκευμα. Ενώ άλλοι τους θεωρούσαν ορκισμένους εχθρούς της χριστιανικής κοινωνίας. Αντισημιτικές διαθέσεις όμως δεν εκδηλώθηκαν μόνο από στελέχη της κυβέρνησης του Ναπολέοντα, αλλά και από τις λαϊκές τάξεις. Στις περιοχές της Αλσατίας και της Λορραίνης, όπου το εβραϊκό στοιχείο παρουσίαζε οικονομική άνθηση, αναπτύχθηκε έντονος αντισημιτισμός. Σύμφωνα με τις απόψεις των κατοίκων αυτών των περιοχών, η απονομή πολιτικών δικαιωμά-

των στους Ισραηλίτες δεν αποσκοπούσε παρά στην συγκάλυψη των αρπακτικών τους διαθέσεων⁷.

Παρά τις αντιδράσεις που αναφέραμε, το Διάταγμα της 30ής Μαΐου 1806 ουσιαστικά απελευθέρωσε τους Εβραίους της Γαλλίας από την πολιτική τους εξορία και τυπικά τους εξομοίωσε με τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Η δρομολόγηση ωστόσο της πολιτικής και κοινωνικής ένταξης των Εβραίων στην Γαλλική Αυτοκρατορία σύντομα ανακόπικε. Στις 17 Μαρτίου 1808, ο Ναπολέοντας εξέδωσε ένα νέο Διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο ετίθεντο περιορισμοί στην εμπορική και οικονομική τους δραστηριότητα⁸. Πιο συγκεκριμένα, το τρίτο άρθρο αυτού του Διατάγματος όριζε ότι τα δάνεια που γίνονται από Εβραίους σε ανήλικους, χωρίς την έγκριση του κηδεμόνα τους, σε γυναίκες

χωρίς την έγκριση του συζύγου τους, σε στρατιωτικούς χωρίς την έγκριση του ανωτέρου τους, είναι άκυρα. Το έβδομο άρθρο του έθετε ως προϋπόθεση της άσκησης εμπορικής δραστηριότητας από Εβραίο, την άδεια του νομάρχη του διαμερίσματος που κατοικούσε, π. οποία έπρεπε να ανανεώνεται κάθε χρόνο. Ενώ, σύμφωνα με το δέκατο έκτο άρθρο του, ετίθεντο περιορισμοί στην εγκατάσταση Εβραίων σε εδάφη της Γαλλικής Αυτοκρατορίας. Πιο συγκεκριμένα, απαγορεύετο στους Εβραίους που θα εγκαθίσταντο στη γαλλική επικράτεια να ασκήσουν εμπορική δραστηριότητα, ενώ προϋπόθεση της εγκατάστασής τους ήταν η έγγειος ιδιοκτησία. Οι παραπάνω περιορισμοί που καθιέρωναν διακρίσεις σε βάρος του εβραϊκού στοιχείου της Γαλλικής Αυτοκρατορίας ετίθεντο για χρονικό διάστημα δέκα ετών, χρόνος που

εκρίνετο αναγκαίος για την ενσωμάτωση των Εβραίων στον κοινωνικό κορμό της Αυτοκρατορίας.

Τα δύο Διατάγματα που αναφέραμε πάνταν ουσιαστικά αντίθετα μεταξύ τους. Το μεν πρώτο εσκόπευε στην ομαλή κοινωνική και πολιτική ένταξη των Ισραηλιτών στην Γαλλική Αυτοκρατορία, ενώ το δεύτερο καθιέρωνε διακρίσεις σε βάρος του εβραϊκού πληθυσμού, διακρίσεις που είχαν σαν κριτήριο τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των διοικουμένων. Επιπλέον, οι ρυθμίσεις του Διατάγματος της 17ης Μαρτίου 1808 πάνταν αντίθετες με το άρθρο 8 του Ναπολεόντειου Κώδικα, που όριζε ότι δεν υπάρχει καμία διάκριση μεταξύ των Γάλλων πολιτών αναφορικά με την άσκηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τους⁹.

Οι έντονες αντιδράσεις των Ισραηλιτών της Γαλλικής Αυτοκρατορίας είχαν σαν αποτέλεσμα τον περιορισμό των αρνητικών συνεπειών του Διατάγματος της 17ης Μαρτίου 1808. Διαδοχικά, τα διαμερίσματα της γαλλικής επικράτειας εξαιρέθηκαν από τις δυσβάστακτες συνέπειές του. Ορισμένα άρθρα του, όπως το άρθρο 7 και 16, δεν εφαρμόζοντο. Σε διάστημα δε τριών ετών, το διάταγμα ουσιαστικά είχε γίνει ανενεργό¹⁰.

Από τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι η ναπολεόντεια πολιτική στο εβραϊκό ζήτημα στηρίζοταν στη θέση ότι οι Ισραηλίτες δεν αποτελούσαν έναν ξεχωριστό λαό που αρνείται να αποβάλει τον διακριτικό χαρακτήρα του, αλλά ένα διαφορετικό θρήσκευμα. Κατά συνέπεια, έπρεπε να καταργηθούν όλες οι κοινωνικές διακρίσεις που στηρίζοντο στις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Η υλοποίηση όμως αυτής της πολιτικής πάνταν παλίνδρομη και εν μέρει καταπιεστική για το εβραϊκό στοιχείο της Γαλλικής Αυτοκρατορίας. Ήττα αποτέλεσαν οι αντισημιτικές απόψεις ορισμένων αξιωματούχων του Ναπολέοντα και οι αντιδράσεις του πληθυσμού εκείνων των περιοχών της Αυτοκρατορίας, που το εβραϊκό στοιχείο ανθούσε οικονομικά και εμπορικά.

Η πολιτική των δύο Αυτοκρατορικών Επιτρόπων σχετικά με την Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας απηκεί ως ένα βαθμό την διαμάχη που εκδηλώθηκε στη γαλλική επικράτεια σχετικά με το εβραϊκό ζήτημα.

Πιο συγκεκριμένα, ο Αυτοκρατορικός Επίτροπος Bessieres, σε σχετικό υπόμνημά του¹¹, έκρινε αναγκαία την δημοσίευση στα Επτάνησα των αρχών του Grand Sanhedrin που είχε συγκληθεί στο Παρίσι την περίοδο αυτή. Οι αρχές αυτές ουσιαστικά αποτελούσαν ένα είδος καταστατικής συμφωνίας, των Ισραηλιτών της Γαλλικής Αυτοκρατορίας με την κυβέρνησή τους. Σύμφωνα με αυτές, οι Ισραηλίτες εν-

σωματώνοντο στην εθνική κοινότητα, η δε ιουδαϊκή θρησκεία καθιερώνετο σαν τρίτη επίσημη θρησκεία του κράτους. Αν και δεν προκύπτουν ενδείξεις ότι οι αρχές του Grand Sanhedrin έγιναν γνωστές στην Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας, διαπιστώνουμε ότι οι προτάσεις του Bessieres πάνταν εναρμονισμένες με τα ισχύοντα στη Γαλλία εκείνη τη χρονική περίοδο. Ενώ είναι χαρακτηριστικό, ότι δεν έκανε μνεία του καταστατικού για τους Εβραίους Διατάγματος της 17ης Μαρτίου 1808, που είχε ήδη ψηφισθεί όταν συνέταξε το παραπάνω υπόμνημα.

Ο αντικαταστάτη του Julien Bessieres, Mathieu Lesseps επεχείρησε μια ριζική μεταρρύθμιση στην οργάνωση της εβραϊκής κοινότητας της Κέρκυρας. Για το σκοπό αυτό υπέβαλε στον υπουργό Πολέμου της Γαλλίας σχέδιο απόφασης που συντάχθηκε με βάση το Διάταγμα της 17ης Μαρτίου 1808¹², αφού κάνει μια γενική περιγραφή των "καταχρήσεων και της αταξίας που επικρατεί μεταξύ των Εβραίων της Κέρκυρας", τους χαρακτηρίζει σαν μια "ξεχωριστή εθνότητα που κυβερνάται με τους δικούς της νόμους και έθιμα". Κρίνει αναγκαία την συμφιλίωση του "εβραϊκού δόγματος με την πθική και τις αρχές του κράτους". Παράλληλα, προτείνει τη συγκρότηση αστυνομικής δύναμης που θα εποπτεύει την εβραϊκή συνοικία και τη σύσταση ενός ενιαίου διοικητικού οργάνου των Εβραίων της Κέρκυρας (consistoire), όπως και στα λοιπά εδάφη της Αυτοκρατορίας. Δίνει το προβάδισμα στην ιταλική συναγωγή (Απουλιανή), που την αποκαλεί *synagogue consistoriale*, ενώ προτείνει τη διατήρηση και των δύο συναγωγών, όσον αφορά την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των Εβραίων.

Μια προσεκτική ανάγνωση των προτεινόμενων από τον Lesseps μέτρων μας γεννά εύλογες απορίες. Βλέπουμε να αναφέρει ως βάση των προτεινόμενων ρυθμίσεων το Διάταγμα της 17ης Μαρτίου 1808. Είναι όμως γνωστό, ότι τον χρόνο που έκανε αυτές τις προτάσεις - 20 Αυγούστου του 1810 - το Διάταγμα αυτό πάνταν ανενεργό για τους λόγους που ήδη αναφέραμε. Ενώ πρόθεσή του είναι η ένταξη των Εβραίων στην επτανησιακή κοινωνία, οι προτάσεις του ουσιαστικά εμπεριέχουν τη λογική διαφοροποίησης του εβραϊκού στοιχείου από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από το ίδιο το κείμενό του, στο οποίο μιλά για συμφιλίωση των αρχών του εβραϊκού δόγματος με την πθική, κάνει μνεία για καταχρήσεις και αταξία στα πλαίσια της εβραϊκής κοινότητας, ενώ επιθυμεί την αστυνόμευσή της με μια ειδικά συγκροτημένη αστυνομία. Ο χαρακτηρισμός επίσης της εβραϊκής

κοινότητας ως ξεχωριστής εθνότητας και όχι ως ξεχωριστού θρησκεύματος επίσημα αναγνωρισμένου, επιβεβαιώνει τη λογική της διάκρισης από τον υπόλοιπο κερκυραϊκό πληθυσμό, η οποία εκφράζεται και στο Διάταγμα της 17ης Μαρτίου 1808, που χρονιμοποιεί για υπόδειγμα.

Σαν θετική πλευρά του σχεδίου απόφασης του Lesseps μπορούμε να θεωρήσουμε την πρότασή του να συγκροτηθεί ένα ενιαίο διοικητικό όργανο των Εβραίων της Κέρκυρας (consistoire). Με τον τρόπο αυτό συνεκροτείτο μια διοικητική αρχή, στην οποία μπορούσαν να απευθύνονται όλοι οι Ισραηλίτες και επεχειρείτο η άμβλυνση των αντιθέσεων που είχαν μεταξύ τους οι δύο συναγωγές της Κέρκυρας (Απούλιανή και Ελληνική)¹³.

Από τα στοιχεία που διαθέτουμε, δεν προκύπτει εφαρμογή των προτάσεων του Lesseps. Οι λόγοι θα πρέπει να αναζητηθούν είτε στην άρνηση του υπουργού Πολέμου της Γαλλίας Clarque, ο οποίος εθεωρείτο υπερασπιστής των Εβραίων και είχε συμβάλει στον περιορισμό των αρντικών συνεπειών του Διατάγματος της 17ης Μαρτίου 1808¹⁴, είτε στις αντιδράσεις της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Κέρκυρας. Γεγονός πάντως παραμένει, ότι οι Εβραίοι της Κέρκυρας, πάρα την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων ήδη από την πρώτη γαλλική κατοχή, δεν έπαψαν να αποτελούν μια διακεκριμένη από τον υπόλοιπο πληθυσμό κοινωνική ομάδα, που η Διοίκηση ήταν υποχρεωμένη ενίστε να προστατεύεται από τις άδικες επιθέσεις του πληθυσμού.

Τα ανέκδοτα έγγραφα στα οποία στηρίζαμε την παραπάνω παρουσίαση, δεν μπορούν ωστόσο να μας δώσουν συνολικές απαντήσεις στα ερωτήματα που γεννώνται από τη μελέτη της γαλλικής πολιτικής στο θέμα των Ισραηλιτών της Κέρκυρας. Αποτελούν όμως ένα κίνητρο που μας εισάγει σε ένα ευρύτερο πεδίο ιστορικής έρευνας.

Σημειώσεις

1. SHAT (Service Historique de l' Armée de Terre, Vincennes), C5 9. Décret Impérial du 10 Novembre 1807, άρθρο 17.
2. Ρωμανός Ι., Η Εβραϊκή Κοινότητα της Κέρκυρας, Χρονικά, τεύχος 93, Ιανουαρίος - Φεβρουάριος 1987, σελ. 3 - 12 και Δαφνής Κ., Οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας, Κέρκυρα 1987, σελ. 15.
3. Κασιμάτη Γρ., Οι Εβραίοι της Επτανήσου και η Ενωσις, Χρονικά, τεύχος 20, σελ. 6 - 13.
4. Pietri F., Napoléon et les Israélites, Paris 1965, σελ. 57.
5. Η ονομασία Grand Sanhedrin προέρχεται από το ανώτατο Δικαστήριο των Εβραίων που καταργήθηκε με την καταστροφή του Ναού της Ιερουσαλήμ από τον Τίτο, το 70 μ.Χ.
6. Οι κυριώτεροι εκφραστές αυτών των απόψεων ήταν οι Bonald και Mole. Bλ. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 48, 52.

7. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 130.
8. Bulletin des lois, série 4E, t. 8, 1808, No 174 - 196, όπου περιλαμβάνεται το κείμενο του Décret Impérial concernant les Juifs, 17 Mars 1808.
9. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 137.
10. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 133 - 140.
11. SHAT, C5 21, Mémoire de Julien Bessières sur les cultes établis dans les îles Ioniennes. Αχρονολόγτο, αλλά γραμμένο στην περίοδο που ο Bessieres ήταν Αυτοκρατορικός Επίτροπος των Επτανήσων (14.1808 έως 1.5.1810).
12. AN (Archives Nationales, Paris), AB XIX, 3588, Lettre du Commissaire Impérial dans les îles Ioniennes au Ministre de la Guerre à Paris, με ημερομηνία 20 Αυγούστου 1810.
13. Χαρίμ Μπεν - Σημειώσεις Μιζράχη, Ιστορικά σημειώσεις της Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας, Χρονικά, τεύχος 20, σελ. 14 - 16.
14. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 150.

Τα Θύματα της Ιεράς Εξέτασης

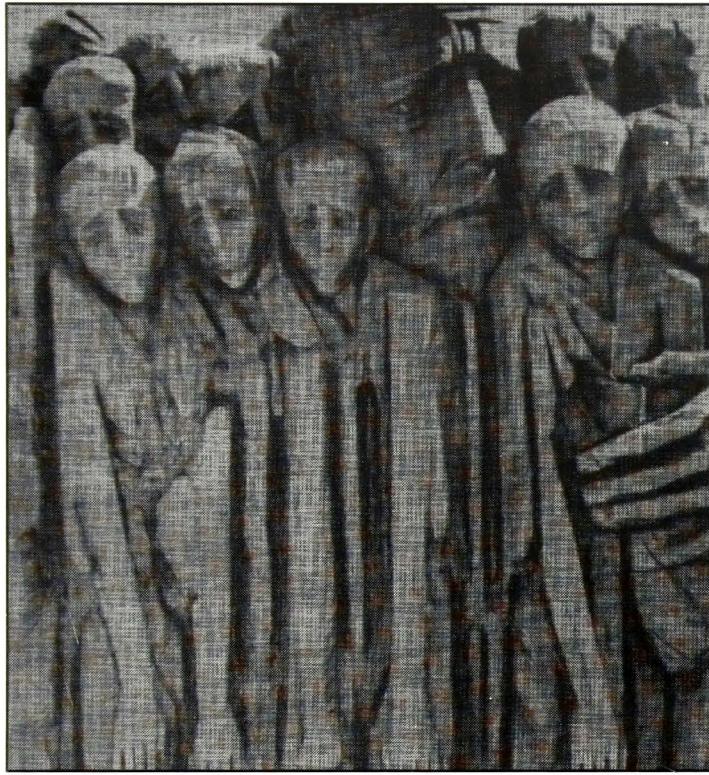
"Τα Ολοκαυτώματα της Ιεράς Εξέτασης είναι (οπωσδήποτε και αν επιχειρήσουμε να τα εξηγήσουμε) ένα στίγμα στην ιστορία της Καθολικής Εκκλησίας. Θα μπορούσες ίσως κανείς, ως έσκαση υποκώρου στην ανάγκη προστασίας του δόγματος, να παραβλέψει παραδειγματικές κυρώσεις, ικανές να πιπόνουν ή να συνετίσουν τους πολεμίους του (υπόθεσην και πάλι πολύ αμφιβολή). Ακόμα και να παραδεχείτε ότι ο θρησκευτικός φανατισμός είναι δύνατόν να έχει αγνές προθέσεις (πράγμα και τούτο δύσκολο). Εξεγείρεται όμως η θηλή συνείδηση, όταν ανθρώπινα πλάσματα, όμοιοι μας, στέλνονται χωρίς οίκτο ή δισταγμούς στη φωτιά, για να σωθεί η ψυχή τους, και η αποτρόπαιη αυτή πράξη δικαιολογείται με την αρχή "ο σκοπός αγιάζει τα μέσα".

Ευ. Παπανούτσος,

"Τα μέτρα της εποκής μας", σελ. 50

ΤΑ "ΧΡΟΝΙΚΑ" ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

Λόγω των θερινών
διακοπών
το επόμενο τεύχος
των "Χρονικών"
θα εκδοθεί
τον Σεπτέμβριο

Μνημείο αφιερωμένο στον Γιάνους Κόρτσακ, τον Πολώνο - Εβραϊο γιατρό και συγγραφέα παιδικών ιστοριών, που χάθηκε από το Γκέττο της Βαρσοβίας στο στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα μαζί με τα παιδιά που προστάτευε. Το Μνημείο βρίσκεται στο παιδικό τμήμα του Μουσείου Yad Vashem, στην Ιερουσαλήμ.

Τον Μάιο του 1943

Το τέλος του γκέττο της Βαρσοβίας

Κάθε χρόνο, τον Μάιο, η μνήμη των Εβραίων, αλλά και του πολιτισμένου κόσμου που γνωρίζει την ιστορία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στρέφεται στους πρωικούς μαχητές του γκέττο της Βαρσοβίας.

Σ' ένα κόσμο που εφλέγετο τότε από άπειρες πυρκαϊές, κανείς δεν αντελήφθη το μεγαλείο της τραγικής σιωπής του Γκέττο και λίγοι μάθανε την ιστορία του. Το Γκέττο φάνηκε ένας πελώριος τάφος, ο τάφος ενός εξοντωμένου λαού, ενώ ήταν ο γυμνός ναός της ελπίδας του και της δύναμής του.

Με την ευκαιρία της επετείου δημοσιεύουμε ένα συγκλονιστικό ντοκουμέντο, την έκθεση του Γερμανού Διοικητού των Ες Ες στη ζώνη της Βαρσοβίας, προς το

Αρχηγείο του Βερολίνου, για τη μάχη του Γκέττο.

Πρόκειται για ένα έγγραφο άκρως απόρροπο, που βρήκαν τα συμμαχικά στρατεύματα κατά την προέλασή τους στην Γερμανία. Αποτελείται από τρία μέρη: μια γενική εισαγωγή, το ιστορικό των γεγονότων (που δημοσιεύουμε παρακάτω) και ένα παράρτημα από φωτογραφίες. Είναι γραμμένο από τον Στρατηγό Στρόπ, που οι Εβραίοι της Ελλάδος γνωρίζουν πολύ καλά, γιατί και η περιβόλητη διαταγή της 3ης Οκτωβρίου 1943 για τη σύλληψή τους και την εκτόπισή τους στα στρατόπεδα του θανάτου έχει την υπογραφή του. Το συγκεκριμένο έγγραφο απευθύνεται στον Στρατηγό Κρούγκερ, αρχηγό των αστυνομικών δυνάμεων στην Ανατολική ζώνη, που έχει καταγγελθεί ως εγκληματίας πολέμου από τη Σοβιετική Ένωση.

Σ' όλο το έγγραφο είναι φανερή η προσπάθεια να παρουσιασθεί σαν μια ένδοξη σελίδα του Γερμανικού Στρατού, εκείνη που υπήρξε ουσιαστικά μια πάλι οπλισμένων δημίων εναντίον ενός δυστυχισμένου πληθυσμού που είχε ως μόνο όπλο το θάρρος του και την αξιορέπειά του, όπως φαίνεται άλλωστε από τον ασήμαντο κατάλογο των όπλων που εκυριεύθησαν από τους Γερμανούς. Άλλα τα γεγονότα είναι πιο ισχυρά από την πρόθεση του Γερμανού Στρατηγού, του πιάνουν το χέρι και τον αναγκάζουν να γράψει μια σελίδα που αποτελεί αισχος για τα γερμανικά όπλα και αναγνώριση μιας εποποιΐας άνευ προηγουμένου στην ιστορία.

Το επίσημο έγγραφο του Στρατηγού Στρόπ

Kατά το καλοκαίρι του 1940 έγινε ακόμη επιτακτικότερη η ανάγκη της δημιουργίας μιας εβραϊκής συνοικίας στη Βαρσοβία, προ παντός γιατί στρατιωτικά τμήματα μετετίθεντο συνεχώς στην πολωνική πρωτεύουσα, αφού η εκστρατεία της Γαλλίας είχε ληξι. Το Τμήμα Υγιεινής και Δημόσιας Υγείας εδόλωσε ροτώς, ότι έπρεπε να δημιουργηθεί μια συνοικία για τον

εβραϊκό πληθυσμό, για να περιφρουρθούν οι υγειονομικές συνθήκες των γερμανικών στρατευμάτων και του αμάχου πληθυσμού...

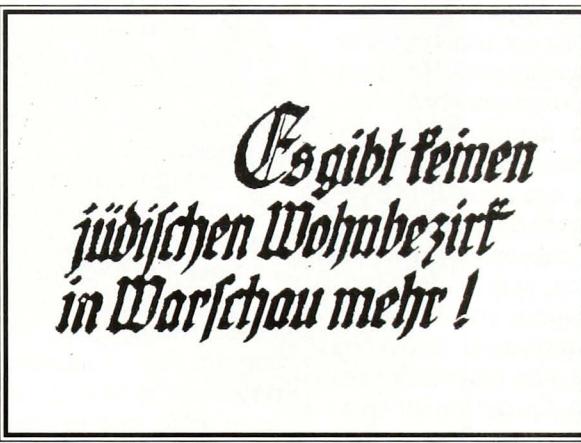
Η περιοχή που, εντός των ορίων της πόλεως, εμπαστίζετο από τις επιδημίες και γι' αυτό είχε περιορισθεί σ' ένα ελάχιστο περίμετρο, θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη για την εβραϊκή συνοικία. Σ' αυτή την περιοχή της Βαρσοβίας εγκαταστάθηκαν περίπου 400.000 Εβραίοι. Υπήρξαν συνολικώς 27.000 διαμερίσματα, που αποτελούντο κατά μέσον όρο από δυόμισυ δωμάτια το καθένα. Η συνοικία χωρίζόταν από την υπόλοιπη πόλη από τείχη που την απομονώνανε και ταυτοχρόνως εμπόδιζαν τη μετάδοση των πυρκαϊών: όλοι οι κενοί χώροι και τα διάκενα, όλα τα παράθυρα, τα κτίρια και οι δρόμοι στις άκρες της περιοχής οχυρώθηκαν προς συμπλήρωση του διαχωρισμού.

Κατά το 1942, λόγοι ασφαλείας επέβαλαν την απομάκρυνση ό-

λων των Εβραίων από την Βαρσοβία. Η πρώτη επιχείρηση σε μεγάλη κλίμακα για την τακτοποίηση των Εβραίων έγινε κατά την περίοδο από τις 22 Ιουλίου έως τις 3 Οκτωβρίου. Κατά τους μήνες αυτούς μεταφέρθησαν 310.322 Εβραίοι. Τον Ιανουάριο έγινε άλλη μεταφορά, αυτή τη φορά 6.500 Εβραίων.

Τον ίδιο μήνα του 1943, ο αρχηγός των Ες Ες για όλο το Ράιχ, κατά τη διάρκεια μιας επισκέψεως στη Βαρσοβία, διέταξε τον Διοικητή των Ες Ες και της Αστυνομίας στην περιοχή της Βαρσοβίας να μεταφέρει στο Λουμπλίν όλα τα εργοστάσια πολεμικού υλικού, και υλικού καταλλήλου για την άμυνα, που βρισκόντουσαν στο γκέττο μαζί με όλο το προσωπικό και τα μπχανήματα. Η εκτέλεση της διαταγής αυτής δεν ήταν εύκολη, γιατί οι Εβραίοι και οι διευθυντές των βιομηχανιών αντετάσσοντο αποφασιστικώς. Συνεπώς, ο αρχηγός των Ες Ες και της Αστυνομίας απεφάσισε να κάνει τη μεταφορά σε μια επιχείρηση μεγάλης ολκής, διαρκείας τριών ημερών.

Οι προετοιμασίες έγιναν και η τελική διαταγή για την εκτέλεση της μεταφοράς δόθηκε από τον προκάτοχό μου. Εγώ έφθασα στη Βαρσοβία μόνο

Φωτοτυπία του τίτλου του εγγράφου

στις 17 Απριλίου 1943 και ανέλαβα την αρχηγία αυτής της μεγάλης επιχειρήσεως στις 8 η ώρα της 19 Απριλίου 1943 η επιχείρηση είχε αρχίσει στις 6 της ίδιας μέρας. Προηγουμένως, στις άκρες εκείνης που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία, είχαν παραταχθεί στρατιωτικά τμήματα που έκλειναν ερμηνικά κάθε διέξοδο και απέκλειαν κάθε δυνατότητα διαφυγής των Εβραίων. Τα τμήματα αυτά έμειναν στη θέση τους από την αρχή ως το τέλος της επιχειρήσεως και ενισχύοντο ειδικώς κάθε νύκτα.

Η πρώτη διείσδυση μας στην εβραϊκή συνοικία αποκρούσθηκε από τους Εβραίους και από τμήματα Πολωνών συμμοριτών με μια αιφνιδιαστική επίθεση που είχε προμελετηθεί. Η δύναμη που είχε αναλάβει να πραγματοποιήσει τη διείσδυση και συμπεριελάμβανε άρματα μάχης και θωρακισμένα άρματα, αναγκάσθηκε ν' αποσύρθει. Για τη δεύτερη επίθεση, που έγινε στις 8 περίπου το πρωί, έστειλα χωριστές δυνάμεις να καταλάβουν προκαθορισμένες περιοχές, για να διεισδύσουν ως το κέντρο του γκέττο. Μολονότι και αυτή τη φορά τα στρατεύματά μας δέχθηκαν τα αιφνιδιαστικά πυρά του αντιπάλου, μπόρεσαν να προχωρήσουν δια μέσου των διαφόρων σπιτιών, σύμφωνα με το σχέδιο. Οι αντίπαλοι αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους πάνω στις στέγες των σπιτιών και σ' επίκαιρα σημεία και να καταφύγουν στα υπόγεια και στους υπονόμους.

Για να εμποδίσουμε τους Εβραίους να διαφύγουν από τους υπονόμους, πλημμυρίσαμε αμέσως όλο το δίκτυο των υπονόμων της εβραϊκής συνοικίας: οι Εβραίοι όμως εξουδετέρωσαν κατά μέρος τα αποτελέσματα του μέτρου αυτού με την ανατίναξη των φρακτών. Το βράδυ συναντήσαμε αποφασιστικά την αντίσταση, που η επέμβαση ενός ειδικού τμήματος πρώτης γραμμής συνέτριψε πολύ γρήγορα. Με μια νέα επίθεση κατορθώσαμε να βγάλουμε τους Εβραίους από προετοιμασμένα ερείσματα και από τις κρυψώνες τους. Στις 20 και 21 Απριλίου κατορθώσαμε να καταλάβουμε ένα μεγάλο μέρος του λεγομένου "Μίκρού Γκέττο": σ' εκείνα τα τετράγωνα δεν υπήρχε πια οργανωμένη αντίσταση σε μεγάλο κλίμακα. Ο κύριος όγκος των Εβραίων πολεμιστών, ενισχυμένος από Πολωνούς συμμορίτες, αποσύρθηκε κατά την πρώτη και δεύτερη μέρα ως την λεγομένη Πλατεία Μουρανόβσκυ. Πολωνοί συμμορίτες επήγαιναν να πυκνώσουν συνεχώς τις γραμμές τους. Είχαν υπολογίσει να οχυρωθούν στο Γκέττο, για να μας εμποδίσουν να

μπούμε. Πάνω σ' ένα κτίριο από μπετόν, υψώθηκε η εβραϊκή σημαία μαζί με την πολωνική για να εμψυχώσει τους πολεμιστές. Αυτές οι δύο σημαίες εκυριεύθησαν κατά την δεύτερη μέρα της μάχης από ένα ειδικό τμήμα πρώτης γραμμής.

Κατά τη διάρκεια της μάχης με τους συμμορίτες, ο υπολοχαγός των ΕΣ ΕΣ Ντέμκε σκοτώθηκε από την έκρηξη μιας χειροβομβίδας που κτυπήθηκε από το εχθρικό πυρ τη στιγμή που αυτός ετοιμαζόταν να τη ρίξει.

*

Από τις πρώτες μέρες της μάχης, είδα καθαρά ότι το αρχικό σχέδιο δεν μπορούσε να εκτελεσθεί, εκτός αν μεταφέραμε πρώτα τα εργοστάσια πολεμικού υλικού, που βρίσκοντουσα σε κάθε σημείο του γκέττο.

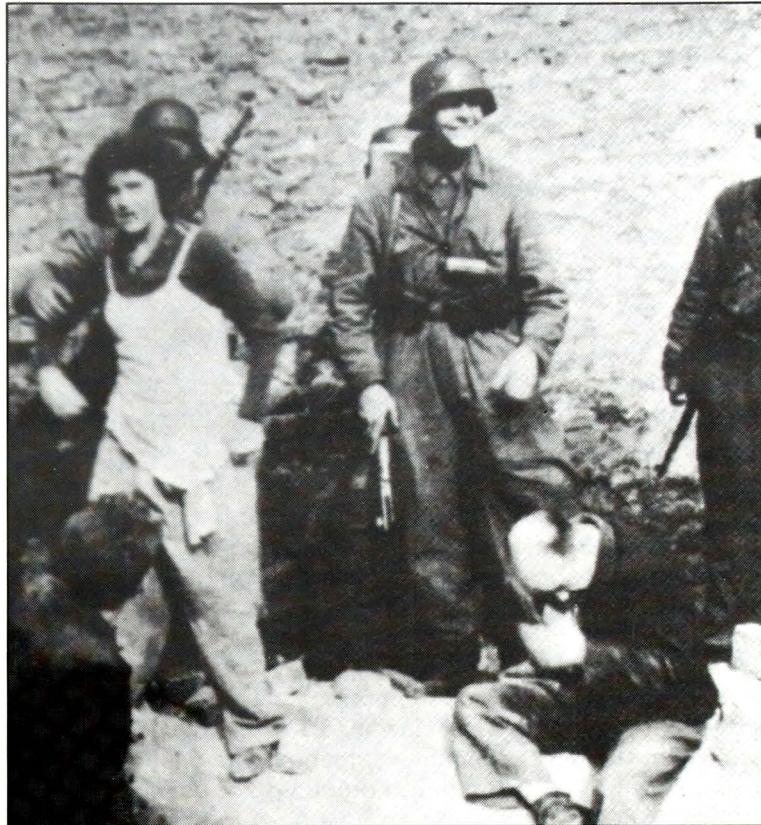
Επρεπε λοιπόν να διαταχθεί η εκκένωση των εργοστασίων και να γίνει η εγκατάσταση των μηχανημάτων σε άλλο μέρος, αφού θα εδίδετο φυσικά μια προθεσμία αρκετά μεγάλη για τις απαραίτητες προετοιμασίες. Μ' αυτό τον τρόπο έγινε η εκκένωση όλων των εργοστασίων, και πολύ σύντομα κατορθώσαμε να στερήσουμε τους Εβραίους και τους συμμορίτες από τη δυνατότητα να περάσουν συνεχώς από το ένα εργοστάσιο στο άλλο, κάτω από τα μάτια των Γερμανών στρατιωτών.

Για ν' αποφασίσουμε πόσος καιρός χρειαζόταν για την εκκένωση όλων των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, χρειάσθηκε να γίνει μια προσεκτική επιθεώρηση.

Κατά την επιθεώρηση αυτή διαπιστώσαμε ότι επικρατούσαν συνθήκες που δεν μπορούν ούτε καν να περιγραφούν. Δεν είναι δυνατόν να φαντασθεί κανείς ότι υπάρχει ένα άλλο μέρος, εκτός από το γκέττο, όπου μπορεί να επικρατήσει ένα τέτοιο χάος. Οι Εβραίοι κατείχαν τα πάντα, από τα κημικά προϊόντα έως τα εργοστάσια εκρηκτικών και τα όπλα και τα εξαρτήματα για τις ένοπλες δυνάμεις. Ήτο τόσο ασήμαντη η επιρροή που οι ιθύνοντες διατηρούσαν πάνω στις επιχειρήσεις, που οι Εβραίοι είχαν όλη τη δυνατότητα να κατασκευάσουν κάθε είδους όπλα στα εργοστάσια αυτά, ακόμα και χειροβομβίδες και εμπροστικές μπουκάλες.

Εξάλλου, η επίθεση εναντίον ενός οχυρού εγκατεστημένου σ' ένα εργοστάσιο που δούλευε για το Τμήμα Στρατιωτικών Καταυλισμών βάστηξε ως τη δεύτερη μέρα αναγκάστηκε να επέμβει ένα τμήμα του μηχανικού που χρησιμοποίησε φλογοβόλα και πυροβολικό. Οι Εβραίοι είχαν οχυρωθεί στο εργοστάσιο και ήταν αδύνατο να

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΓΚΕΤΤΟ ΤΗΣ ΒΑΡΣΟΒΙΑΣ

τους καταφέρει κανείς να συνθηκολογήσουν. Απεφάσισα λοιπόν να καταστρέψω το εργοστάσιο την επομένη, βάζοντας φωτιά.

Οι διευθυντές των εργοστασίων αυτών, που πολύ συχνά βρισκόντουσαν και κάτω από την εποπτεία ενός αξιωματικού του στρατού, δεν ήσαν σχεδόν ποτέ σε θέση να πούνε πού ήσαν τ' αποθέματα και οι αποθήκες υλικού. Οι αριθμοί που έδιναν σχετικώς με τον αριθμό των Εβραίων εργατών δεν ανταποκρινόντουσαν ποτέ στην πραγματικότητα.

Σχετικώς μικρός υπήρξε ο αριθμός των Εβραίων που μπορέσαμε να βγάλουμε με τη βία από τα σπίτια και που συνελήφθησαν κατά τις πρώτες αυτές μέρες...

Είναι φανερό, ότι οι Εβραίοι κρυβόντουσαν στους υπονόμους και σε οχυρωμένες θέσεις που είχαν προετοιμασθεί επίτηδες. Αν στις πρώτες μέρες μπορούσε ακόμα να υποθέσει κανείς ότι δεν είχαν μείνει παρά λίγα οχυρά, απομονωμένα το ένα από το άλλο, όσο προχωρούσε η "επιχείρηση μεγάλης ολκής" φαινόταν καθαρά ότι σ' όλο το γκέττο είχαν συστηματικώς κτισθεί οχυρά και υπόγειες στοές. Στους διαδρόμους και

Αγωνιστές του Γκέττο της Βαρσοβίας ενώ αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το οχυρό τους. Μιά από τις φωτογραφίες που είχε τραβήξει ο ίδιος ο Στρατηγός Στρόου κατά την περίοδο Απριλίου - Μαΐου 1943. (Από το φωτογραφικό αρχείο του Ιδρυματος Yad Vashem, Ιερουσαλήμ)

στα οχυρά μπορούσε πάντα να φθάσει κανείς από τις υπονόμους. Οι Εβραίοι χρησιμοποιούσαν το δίκτυο των υπονόμων και για να διαφύγουν προς τις άρειες συνοικίες της Βαρσοβίας. Είχαμε συνεχώς πληροφορίες ότι οι Εβραίοι προσπαθούσαν ν' αποφύγουν τη σύλληψη φεύγοντας από τις υπονόμους.

Με το πρόσοχμα της ανεγέρσεως αντιαεροπορικών καταφυγίων, ακόμη από το τέλος του 1942, είχαν μελετηθεί οχυρωμένες θέσεις σ' εκείνη που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία. Αυτές οι οχυρωμένες θέσεις προοριζόντουσαν για καταφύγιο για τους Εβραίους, εν όψει της εκκενώσεως της συνοικίας (και από πολύ καιρό κυκλοφορούσαν σχετικές διαδόσεις). Έπρεπε εξ άλλου να χρησιμεύσουν ως κέ-

ντρα αντιστάσεως εναντίον των δυνάμεων που θ' αναλάμβαναν την επιχείρηση. Η προπαγάνδα, προφορική, με προκηρύξεις και με τοιχοκολλήσεις, υπήρξε τόσο αποτελεσματική μέσα στα όρια εκείνης που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία, που αμέσως μετά την έναρξη της "επιχειρήσεως μεγάλης ολκής", οι οχυρωμένες θέσεις επανδρώθηκαν. Η μελετημένη προετοιμασία των Εβραίων αποδεικνύεται από την επιμέλεια με την οποία είχαν ετοιμασθεί αυτά τα οχυρά, όπως άλλωστε διαπιστώσαμε και σ' άλλες περιπτώσεις: υπήρχαν λουτρά, αποχωρητήρια, αποθήκες όπλων και πολεμοφοδίων και αποθέματα τροφίμων για πολλούς μήνες. Υπήρχαν οχυρωμένες κρυψώνες για τους φτωχούς Εβραίους και για τους πλούσιους. Ήταν εξαιρετικά δύσκολο να καθορίσει κανείς την ακριβή θέση των οχυρών αυτών, γιατί ήσαν καλά καμουφλαρισμένα: σ' ορισμένες περιπτώσεις κατορθώσαμε να τα βρουμε με την προδοσία των ιδίων των Εβραίων.

Από τις πρώτες μέρες φάνηκε καθαρά, ότι οι Εβραίοι δεν θα δεχόντουσαν ποτέ να μεταφερθούν αλλού: ήσαν αποφασισμένοι ν' αντισταθούν παρ' όλες τις δύσκολες περιστάσεις και να χρ-

σιμοποιήσουν όλα τα όπλα που διέθεταν. Υπό την καθοδήγηση Πολωνών μπολσεβίκων είχαν σχηματισθεί τα λεγόμενα τμήματα εφόδου, που ήσαν οπλισμένα και έτοιμα να προσφέρουν οιαδήποτε τιμή προκειμένου ν' αποκτήσουν όπλα.

Κατά τη διάρκεια της "επιχειρήσεως μεγάλης ολκής" συνελήφθησαν ακόμα και Εβραίοι που είχαν μεταφερθεί στο **Λούμπλιν** και στην **Τρεμπλίνκα**, από όπου είχαν δραπετεύσει για να γυρίσουν στο γκέττο εφοδιασμένοι με όπλα και πολεμοφόδια. Στην αρχή μπορούσαμε ακόμα να συλλάβουμε πολλούς Εβραίους δειλούς: αλλά μετά, κατά την δεύτερη φάση της επιχειρήσεως, η σύλληψη των Εβραίων και των συμμοριτών έγινε ολοένα και δυσκολότερη. Αυτές οι ομάδες εφόδου διοργάνωναν συνεχώς την αντίσταση: τις αποτελούσαν νέοι Εβραίοι μεταξύ 18 και 25 ετών, συνοδευόμενοι από μερικές γυναίκες που είχαν λάβει αυστηρότατες διαταγές, να αμυνθούν ως το τέλος με όλα τα όπλα τους και σε ανάγκη ν' αυτοκτονήσουν για ν' αποφύγουν τη σύλληψη.

Μια από αυτές τις ομάδες εφόδου, αποτελουμένην από 30 ή 35 συμμορίτες, κατόρθωσε να συρθεί δια μέσου μιας υπόγειας στοάς έως την λεγόμενη Πρέστα, ν' ανεβεί σ' ένα φορτηγό και να φύγει. Ένας συμμορίτης που είχε οδηγήσει το φορτηγό στο μέρος εκείνο, έδωσε το σύνθημα ρίχνοντας δύο κειροβομβίδες και οι συμμορίτες που ήσαν στον υπόνομο βγήκανε έξω. Οι συμμορίτες και οι Εβραίοι (στην ομάδα υπήρχαν και μερικοί Πολωνοί συμμορίτες οπλισμένοι με τουφέκια, ελαφρά όπλα και ένα πολυβόλο) ανέβηκαν στο φορτηγό και φύγανε προς άγνωστη κατεύθυνση. Το μέλος της ομάδας που είχε εντολή να καθίσει φρουρός στον υπόνομο και να κλείσει την είσοδο συνελήφθη. Η παραπάνω έκθεση βασίζεται στην κατάθεσή του. Οι έρευνες για την ανεύρεση του φορτηγού έμειναν δυστυχώς χωρίς αποτέλεσμα.

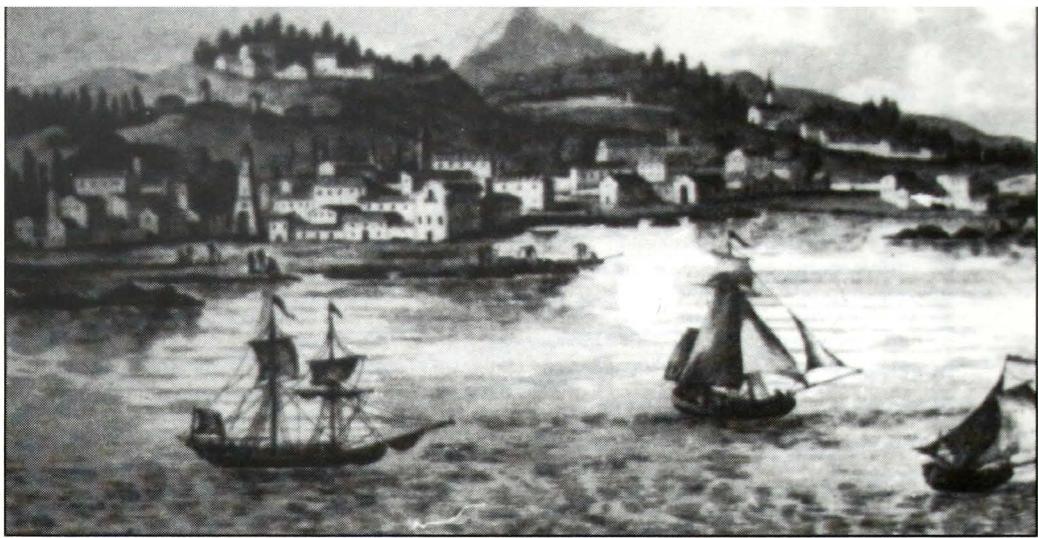
Κατά τη φάση αυτή της ένοπλης αντιστάσεως, οι γυναίκες των τμημάτων εφόδου ήσαν οπλισμένες σαν τους άνδρες. Πολλές απ' αυτές ήσαν γραμμένες στο κίνημα των **"Χαλουτσίμ"**. Επυχε περισσότερο από μία φορά, οι γυναίκες αυτές να πυροβολούν με δύο πιστόλια ταυτοχρόνως, ένα για κάθε χέρι. Πάρα πολλές γυναίκες κρύβανε ως την τελευταία στιγμή στα εσώρρουχά τους πιστόλια και κειροβομβίδες (πολωνικού τύπου, σε σχήμα αυγού), για να τα χρησιμοποιήσουν εναντίον των ανδρών των Ες Ες και της στρατιωτικής αστυνομίας.

*

Mπορέσαμε να συντρίψουμε την αντίσταση των Εβραίων και των συμμοριτών μόνο χάρις στην ακούραστη και αδιάκοπη προσπάθεια, μέρα και νύχτα, των τμημάτων μας εφόδου. Στις 23 Απριλίου 1943, το Αρχηγείο των Ες Ες και της αστυνομίας στην ανατολική ζώνη που έδρευε στην Κρακοβία, μας διεβίβασε μια διαταγή του αρχηγού των Ες Ες για όλο το Ράιχ, σύμφωνα με την οποία η εκκαθάριση του γκέττο της Βαρσοβίας έπρεπε να φερθεί εις πέρας με αλύγιστη επιμονή και τη μεγαλύτερη αυστηρότητα. Γι' αυτό απεφάσισα να πραγματοποιήσω την ολοσχερή καταστροφή όλης της εβραϊκής συνοικίας, βάζοντας φωτιά σ' όλα τα τετράγωνα, συμπεριλαμβανομένων των βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Φρόντισα να εκκενωθούν συστηματικώς όλα τα εργοστάσια και διέταξα να πυρποληθούν όλα συστηματικώς. Με τον τρόπο αυτό οι Εβραίοι αναγκάσθηκαν, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, να βγουν από τις κρυψώνες τους και από τις οχυρωμένες θέσεις τους.

Συνχώ συνέβαινε να παραμείνουν τόσο πολύ οι Εβραίοι στα πυρπολημένα σπίτια, που στο τέλος, απ' το φόβο μήπως καούν ζωντανοί, προτιμούσαν να ππδήσουν απ' τα παράθυρα. Πάντως, πριν ππδήσουν, πετούσαν στο δρόμο από τα φλεγόμενα σπίτια στρώματα και μαξιλάρια. Μολονότι πολλοί με τον τρόπο αυτό έσπαζαν τα πόδια τους ή τα χέρια τους, προσπαθούσαν μετά να συρθούν από δρόμο σε δρόμο ως τα κτίρια που δεν είχαν ακόμα πυρποληθεί ή που καιγόντουσαν μόνο μερικώς. Συνχώ οι Εβραίοι άλλαζαν κρυψώνα τη νύχτα και επήγαιναν να κρυφθούν στα ερείπεια των σπιτιών που είχαν ήδη καεί. Εκεί έβρισκαν καταφύγιο, ώσπου τους έβρισκαν οι άνδρες των εκλεκτών γερμανικών τμημάτων.

Μετά από τις πρώτες οκτώ μέρες, η ζωή έγινε δύσκολη και για εκείνους που είχαν ταμπουρωθεί στις υπονόμους. Από το δρόμο μπορούσε ν' ακούσει κανείς συνχώ ταραγμένες φωνές που προερχόντουσαν από τις υπονόμους. Οι άνδρες των Ες Ες, της αστυνομίας και του μηχανικού κατέβαιναν γενναία στις υπόγειες στοές, για να βγάλουν τους Εβραίους. Όχι σπάνια σκοντάφταν στα πτώματα των Εβραίων και γινόντουσαν στόχος στις εχθρικές σφαίρες. Πολλές φορές αναγκάσθηκαμε να χρησιμοποιήσουμε καπνογόνα για ν' αναγκάσουμε τους Εβραίους να βγούνε έξω. Μια μέρα, παραδείγματος χάριν, ανοίξαμε 183 υπονόμους και την προκαθορισμένη

Η πόλη του Αργοστολίου: Σχέδιο από το ταξιδιωτικό του Andre Saint Sauveur που κυκλοφόρησε στα 1800

Εβραϊκές οικογένειες στην Κεφαλονιά

Επαγγελματικές ασχολίες - Οικογενειακές σχέσεις

Του κ. ΑΓΓΕΛΟ - ΔΙΟΝΥΣΗ ΔΕΜΠΟΝΟΥ

Μέρος Β*

Ο Δαβίδ Ματατίας του Μάρκου, ο σπιτονοικοκύρης του προηγούμενου, με δύο καταστήματα στο Αργοστόλι και άνετη για την περιπτώση του κατοικία, έχει και αυτός τα οικονομικά του προβλήματα! Αδύναμος να καταβάλει τα νοίκια του, ενάγεται και καταδικάζεται σε 45 μέρες φυλάκιση, την οποία τελικά διέφυγε, γιατί την τελευταία στιγμή επλήρωσε το απαιτούμενο και όχι ευκαταφρόνητο ποσόν! Είναι από τους εβραίους που τους προτάθηκε να υποβληθεί στον αποφασιστικό δόρκο, του οποίου μάλιστα ορίστηκε η ημερομηνία, χωρίς όμως να γνωρίζουμε και αν τελικά τελέστηκε³¹.

Ο Δαβίδ Ματατίας του Μαρδοχάγη μένει στο Αργοστόλι στην περίοδο του 1855, επαγγελμένος τον ράφτη. Στο προσωπικό του ανήκει και η ανήλικη εβραϊκούλα ράφτρα Δώρα Χαΐμ της Ζαχαρία, της οποίας καταχραστεί τα ημερομίσθια, γεγονός που αναγκάζει τον πατέρα της Χαΐμ να προσφύγει στη δικαιούνη, για να πληρωθεί η κόρη του³².

Η οικογένεια PIZO είναι από τις πρώτες οικογένειες που έφθασαν, κατά τον 19ο αιώνα, από άλλα νησιά και από τις πρώτες που εξαφανίστηκαν! Η διαδρομή της καλύπτει σχεδόν μια εικοσαετία (1820 - 1839).

Ο Σαμπατάη Ρίζο από το 1821 είναι έμπορος υφασμάτων ποιότητας (χαμτρί, σεντόνια, κουμέρτες, ρεγάδι, εγγλέζικο, με-

ταξωτά, περιέλε). Κατέχει σύγχρονα και κοσμήματα αξίας, (ρολόγια και σφραγίδες χρυσές, δαχτυλίδια και κονταπέτα), τα οποία πιθανολογούνται ενέχυρα πελατών του. Στην ανάγκη του θα προσφύγει σε δανεισμό από τον ομόθρησκό του Μοζέ Μόρδο, ο οποίος τον βιάζει να εξοφληθεί με την απειλή εκπλειστηριασμού των κρατουμένων ενεχύρων³³.

Ο γιός του Αβραάμ Ρίζο του Σαμπατάη στα 1839 έμπορος γυψολόγος, ανοίγεται σε μεγάλες πιστώσεις σε πελάτες του και μάλιστα χωρίς διασφάλιση. Ο μόνος δρόμος που του μένει να διεκδικήσει τα πιστώματά του είναι η προσφυγή στο δικαστήριο³⁴.

Η οικογένεια KOHM ή Χαΐμ εμφανίζεται μόλις για δέκα χρόνια στα μέσα του αιώνα (1851 - 1861).

Ο Μωυσής Κοήμ του Μιχαήλ εντοπίζεται στα 1851 ως μάρτυρας στο δικαστήριο, για οικονομικές αντιδικίες ανάμεσα σε δύο εβραίους εμπόρους. Τους Μιχαήλ Δαλμουνδέγα του Αβραάμ και Μωυσή Καμπέρο του Ισάκ. Το μόνο που πιστοποιείται είναι η κατοικία του στο Αργοστόλι³⁵.

Ο Ζαχαρίας Κοήμ (ή Χαΐμ) του Μιχαήλ, είναι διεκδικητής στα 18 των ημερομισθίων της ράφτρας κόρης του Δώρας από τον εργοδότη της Δαβίδ Ματατία π. Μαρδοχάγη. Ο ίδιος στα 1861 υποβλήθηκε σε βαρύ πρόστιμο για άγνωστό μας παράπτωμα, που διέπραξε μαζί με τον πιθανολογούμενο συνεταίρο του Μιχαήλ Μπελέλη του Πίνακη³⁶.

Από την οικογένεια AMAP που είναι από τις πρώτες που έφθασαν στην Κεφαλονιά στις αρχές του επιδικού αιώνα, έχουμε μόνο τρεις εκπροσώπους, σε χρονική διαδρομή 18 ετών

* Το Μέρος Α' δημοσιεύθηκε στα "Χρονικά" (αριθμ. φύλου 115, Μάρτιος - Απρίλιος 1991)

(1827 - 1845). Τούτο πρέπει να αποδοθεί σε έλλειψη στοιχείων και όχι σε απουσία της.

Ο Ηλίας 'Αμαρ του Αβράμη, γνωστός με το παραγγαρια Τζιλιόρης πριν ακόμα από το 1827, αγόραματος γυροδόγος στα χωριά σε λευκά είδη λαϊκής κατανάλωσης, "σε πράματα του μπράτζου" διαθέτει τα είδη του με πίστωση, ιδιαίτερα σε χριστιανούς της υπαίθρου, όπου η στενότητα του χρηματος δημιουργεί δυσχέρειες εξοφλήσεως. Για την επιτίχει, καταφεύγει στα δικαιοτήρια⁵⁷.

Ο Αβραάμ 'Αμαρ του Ηλία προφανώς γιός του προηγούμενου, αγόραματος προφανευτής σε "πανιά του μπράτζου" σαν τον πατέρα του, δούλευε παράλληλα με αυτόν ως ανεξάρτητος επαγγελματίας. Προμηθευτής του από το 1833 που γνωρίζουμε είναι οι χριστιανοί μεγαλέμποροι του Αργοστολίου 'Αγγελος Κεφαλάς και Φίλιππος Γιαννόπουλος, από καταγωγή Ζακύνθου. Οι αγορές είναι "διπλάρι και άλλα πανιά", τα οποία προμηθεύεται με πίστωση, καθώς επίσης με πίστωση πραγματοποιούνται και οι πωλήσεις του στους πελάτες του. Η εμφανίζομενη αδυναμία να εξοφλήσει τους προμηθευτές του προέρχεται από την απροθυμία των δικών του πελατών να τακτοποιήσουν τις δικές τους εκκρεμότητες και η κατάσταση αυτή δημιουργείται δικαστικές ταλαιπωρίες και στον ίδιο και στους χρεώστες του⁵⁸.

Αξίζει να επισημανθεί η προτίμηση του εβραίου αυτού προς χριστιανούς προμηθευτές, ενώ ως μας προκύπτει, οι περισσότεροι γυροδόγοι ομόδροσκοι του προτιμούσαν τους ισχυρούς εμπόρους του Αργοστολίου εβραϊκής καταγωγής και εκείνους της Ζακύνθου και Κέρκυρας με τους οποίους είχαν ανοιχτές συναλλαγές.

'Ενας ακόμα Αμπράμης 'Αμαρ του Μωνσή εντοπίζεται στα 1843 ως κάτοικος Αργοστολίου, χωρίς όμως να γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία γι' αυτόν⁵⁹.

Η οικογένεια ΦΟΡΤΕ⁶⁰ βρίσκεται και αντή στην Κεφαλονιά πριν από την τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Δυστυχώς μόνο τρεις εκπρόσωποι της εντόπιστηκαν, που καλύπτουν μια ευκοσαετία (1820 - 1840).

Ο Λία Φόρτε του Σαμπατάτη από το 1820 έμπορος "σε πετσιά", προφανώς για τσαρούχια και σολοδέρματα, κάτοικος Αργοστολίου, αναγκάζεται και αυτός να εκβιάσει την εξόφληση των πιστωτάτων του με προσφυγές στα δικαστήρια, όπου τον συναντάμε και ως μάρτυρα σε δίκες ή προσφυγές ομοθρήσκων του. Στα 1839 τον βρίσκουμε να συστεγάζεται στην οβρεακή "κοντράδο Αγίου Γεωργίου" με τον Μάρκο Λέβη, με τον οποίο έχεται σε φήη, για τούτο ειδοποιείται να αδειάσει το κοινό μαγαζί για να μείνει στην αποκλειστική χρήση του αρχικού ενοικιαστή του⁶¹.

Στα 1831 βρίσκουμε τον Μοΐζε Φόρτε του Σολομών να κατοικεί στο Αργοστόλι, χωρίς όμως περισσότερα στοιχεία για τις επαγγελματικές του δραστηριότητες.

Ο Ιούδας Φόρτε του Σαμπατάτη, προφανώς αδελφός του Λία, στα 1840 συστεγάζεται στο μετέα Σπυρίδωνα Πόργη, στη συνοικία της Αγίας Παρασκευής, στα σύνορα της οβρεακής με τον α-

ναφερθέντα Αβραάμ Μόρδο. Ο ιδιωτήτης στοχεύει στην απόκτηση μεγαλύτερου ενοικίου, τους εκβιάζει δια τον δικαστηρίου να τον αδειάσουν ή να του καταβάλουν το απαιτούμενο υπέροχο νοίκιο⁶².

Η οικογένεια ΓΑΚΙΣ, αν δεν προέρχεται από παραφορδά του Ganin, των εβραίων που έφθασαν στην Κεφαλονιά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, δεν γνωρίζουμε πότε πρωτοεμφανιστήκε με δύο εκπρόσωπους της που εντοπίσαμε.

Ο Μοζέ Γακίς του Σαλόν, στα 1836 κάτοικος Αργοστολίου, καλείται στο Ειρηνοδικείο για άγνωστη μας υπόθεση. Πιστοποιείται επίσης η εμπορική του δραστηριότητα από κατοπινά έγγραφα⁶³.

Ο Σολομών Γακίς του Μωνσέως στα 1845 έχει εμπορικές δοσοληφίες με τον Μόρδο Βέτη, επίσης κάτοικο Αργοστολίου, που όμως δεν διασφηνίζεται αν είναι ισραηλίτης. Στα 1850 εγκαταλείπει το Αργοστόλι και συνεταρίζεται με τον επίσης εβραίο Μωσέ Ισάκ, ανοίγοντας εμπορικό κατάστημα με "πραμάτies" στα Μεταξάτα, όπου και κατοικούν. Δυστυχώς, η επιχείρηση είναι χρεωμένη σε χριστιανό χρηματοδότη, ο οποίος τους σφραγίζει το κατάστημα⁶⁴.

Και η οικογένεια ΜΑΤΣΑ, όπως μας πιστοποιούν οι αφίξεις του Υγειονομείου, ήρθε στην Κεφαλονιά από τη Ζάκυνθο στις αρχές της δεκαετίας του 1820. Εμείς τους εντοπίζουμε πολύ αργότερα, με τρεις εκπρόσωπους και για την περιοδισμένη περίοδο μόλις επτά ετών (1856 - 1862).

Στα 1855 ο Μωνσή Μάτζα του Αβραάμ βρίσκεται εγκαταστημένος στην Κεφαλονιά χωρίς να γνωρίζουμε την απασχόληση του. Φαίνεται πρόσφατα φθασμένος από την Ζάκυνθο, γιατί καλείται ως μάρτυρας σε καταγγελία για ξυλοδαρμό που προκλήθηκε στην πόλη αυτή, ανάμεσα σε τρεις εβραίες της εκεί παροικίας⁶⁵.

Στα 1860 ο Αβραάμ Μάτζα του Ραφαήλ είναι από τα εξέχοντα μέλη της παροικίας. Συμμετέχει στη γνωστή μας πενταμελή επιτροπή που αποτάθηκε στον "Επαρχο για το ζητήμα του νεκροταφείου και της προσπάθειας καταπάτησής του"⁶⁶.

Ο Ηλία Μάτσα του Λεόν στα 1862, εγγράμματος και "έμπτορος την επιστήμην", έχεται από τη Ζάκυνθο όπου μένει και εργάζεται μόνιμα, για να επισκεφθεί τους ομοθρήσκους του στο Αργοστόλι, με τους οποίους διατηρεί στενές σχέσεις, συνδυάζοντας ένα ταξίδι αναψυχής με εμπορικούς στόχους. Αμέσως μετά την άφιξή του αντιμετωπίζει τις απειλές και την εχθρική στάση του Ισαάκ Μόρδον του Αβραάμ, που ασκεί με τα αδέλφια του Σαμουνέλ και Ελία εμπόριο στη Ζάκυνθο. Ο Ισαάκ συνχρόνη επισκέπτεται την Κεφαλονιά, όπου διαμένει επί πολὺ για εμπορικούς λόγους. Τα τρία αυτά αδέλφια, που ως φαίνεται ασκούν τρομοκρατία σ' όσους τους ανταγωνίζονται, έχουν βάλει στο στόχαστρό τους τον Ηλία, που αναγκάζεται να ζητήσει την προστασία της Αστυνομίας προκειμένου να προστατευθεί η ζωή του⁶⁷.

Αναμφίβολα πρόκειται για μια αντιμαχία που την προκάλεσε ο επαγγελματικός ανταγωνισμός, σε μια εποχή που η οικονομική δυσπραγία αθούσε τα άτομα σε ενέργειες καθόλου επιτρεπτές.

Ο εβραϊκός κλάδος της οικογένειας BENTOYRA⁶⁸, ήρθε στην Κεφαλονιά από πολύ νωρίς. Εμείς τον εντοπίζουμε από το 1822 μέχι το 1839 με τρεις εκπροσώπους.

Ο Σταύρος Βεντούρα στα 1822 είναι κάτοικος Αργοστολίου, ασχολούμενος με το εμπόριο, χωρίς να κατέχουμε τίποτε περισσότερο γι' αυτόν⁶⁹.

Στα 1839 εντοπίζεται ο επίσης έμπορος Δαφίδ Βεντούρα, με χρέη και δάνεια που προέρχονται από τις συναλλαγές του⁷⁰.

Την ίδια χρονιά (1839) ο Αβραάμ Βεντούρα του Ιωσήφ, γυρολόγος στη Λιβαθώ, διεκδικεί την αξία εμπορευμάτων που έδοσε σε "γύφτο", το Νικολή Λεκατζά που κατοικεί στην Πεσσάδα⁷¹.

Η οικογένεια ΜΠΑΛΕΣΤΡΑ εμφανίζεται πολύ αργά στην Κεφαλονιά, με δύο εκπροσώπους της, πατέρα και γιο, που καλύπτουν λιγότερο από μία δεκαετία.

Ο Ιωσήφ Μπαλέστρα του Μιχαήλ, έμπορος στο Αργοστόλι όπου διατηρεί μόνιμο κατάστημα, αντιμετωπίζει σε αχρονολόγητη εποχή τις υποψίες του ομοθρήσκου του Σαμουέλ Βιτάλ του Ιωσήφ, πως "επιβούλευται την τιμή του". Η κατηγορία αυτή που μπορεί να έχει ως βάση κάποια ηθική παρεκτροπή, δημιουργήσει διάσταση ανάμεσα στους δύο πρωταγωνιστές, που συμπαρέσυραν και τις φιλικές τους ομάδες, με αποτέλεσμα η οικογενειακή παρεξήγηση να μετατραπεί σε κοινωνική έχθρα, ένεκα της κάποιας επιφάνειας των αντιταπαραχέντων! Στα 1864 και λίγοντας μόλις μήνες μετά την 'Ένωση με το ελληνικό Βασίλειο, ο Ιωσήφ Μπαλέστρα κηρύσσει πτώχευση, η οποία εκδικάστηκε από το μονομελές Εμποροδικείο Αργοστολίου. Το παθητικό του είναι 1861 τάλιρα δίστηλα και 44 όβολα, αρκετά σημαντικό για μικρόμητρο, με δανειστές του χριστιανούς και εβραίους. Τα ονόματα των τελευταίων παρατίθενται χωρίς να γνωρίζουμε αν όλοι τους είναι κάτοικοι Κεφαλονιάς ή και Κέρκυρας, με την οποία ο χρεοκοπημένος έμπορος συναλλασσόταν.

Σαμουήλ Μπελέλης, Σολομόν Ναχαμίας, Δαφίδ Πολίτης, Ρίζος Μπέος, Μωυσής Μόρδος⁷².

Λίγα χρόνια μετά, τον Φεβρουάριο του 1866, ο αδελφός του Μωυσής Μπαλέστρα του Μιχαήλ μαζί με δύο άλλους εβραίους του Αργοστολίου, τον Ιωνή Αβραάμ (άγνωστο μας από άλλον) και τον γνωστό μας από τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες Σαμουήλ Βιτάλ του Ιωσήφ, καλούνται από το Εμποροδικείο Κερκυράς για υπόθεση αναμφισβήτητα οικονομική, τις λεπτομέρειες όμως της οποίας αγνοούμε⁷³.

Τα στοιχεία που κατέχουμε για εβραϊκές οικογένειες υπό την ευρεία τους έννοια εξαντλούνται στο σημείο αυτό! Υπάρχουν όμως πολλά ακόμα ονόματα εβραίων κατοίκων Κεφαλονιάς, τα οποία αναμφίβολα εκπροσωπούν οικογένειες υπό την στενότερη έννοια και τα οποία θα παραθέσουμε συνέχεια, ακολουθώντας την χρονολογική σειρά αναφοράς τους μαζί με ό,τι άλλο πιστοποιείται για την επαγγελματική τους απασχόληση και τις σχέσεις τους προς αλλήλους.

Ο Βίτα Σάλδα ή Σάρδα στα 1824 κατέχει χρεωστικά χριστιανών την εξόφληση των οποίων διεκ-

δικεί δικαστικά. Αγνοούμε αν πρόκειται για αντίτυπο εμπορευμάτων ή προϊόν δανεισμού⁷⁴.

Ο Αβραάμ Σαμπατάτη στα 1833 επαγγέλλεται τον δανειστή (τοκογλύφο) και μάλιστα πιστοποιείται χρεώστης του που ανήκει στο αρχοντολόγο του νησιού⁷⁵.

Την ίδια εποχή ο Μπατσίφικος Μπαρούχ έχει κατάστημα εμπορικό στο Αργοστόλι, όπου πιστοποιήθηκε αλληλοχιλοδαρμός εβραίων! Μέσα στο κατάστημα βρέθηκαν την στιγμή εκείνη και οι μάρτυρες Ρεούθιμ Νόσμου Σολομώντος, του οποίου η ύπαρξη δεν μας προκύπτει από άλλον, και άλλοι χριστιανοί πελάτες. Ο ίδιος με το παραφθαρμένο όνομα Μπαφιτζίκος Μπαρούχ εντοπίζεται και στα 1862 ως μάρτυρας σε βιατρογαγίες ανάμεσα σε εβραίους⁷⁶.

Ο Λάζαρος Τριβέζε του Μωυσή, από Αργοστόλι, εντοπίζεται ανάμεσα στα 1839 και 1842. Στα χέρια του βρίσκονται χρεωστικά χριστιανών και διεκδικεί δάνεια που έδωσε "εν πίστε". Τούτο μας υποψίζει πως πρόκειται για εμπορευόμενο και όχι δανειστή. Τον συναντάμε συχνά και μάρτυρα σε αντιδικίες εβραίων, καθώς και ο ίδιος συγνά χρησιμοποιεί τους ομοθρήσκους του ως μάρτυρες για τα δικά του συμφέροντα⁷⁷.

Ο Αβραάμ Μπήξος του Σαμπατάτη έχει στα 1839 δοσοληφίες με το Ειρηνοδικείο Αργοστολίου, για λόγους που δεν γνωρίζουμε⁷⁸.

Ο Ηλίας Τσιλήρας, εβραίος κάτοικος Αργοστολίου, στα 1840 λαβαίνει κλήση από το Ειρηνοδικείο αυτής της πόλεως, για άγνωστους μας λόγους⁷⁹.

Ο Μωυσής Λεοντζίνη του Ισαάκ στα 1841 είναι υφασματέμπορος στο Αργοστόλι (πουλάει καμπρι και καλικότο). Κατά το πλείστον οι πελάτες του ανήκουν στους χριστιανούς, στους οποίους διαθέτει το εμπόρευμά του με πίστωση και οι οποίοι δεν είναι πάντα συνετείς στην εξόφληση⁸⁰.

Ο Σαμψών Τζιτζάνα του Μάρκου, κάτοικος Αργοστολίου, στα 1845 καλείται ως μάρτυρας σε αντιδικία ανάμεσα σε ομοθρήσκους του⁸¹.

Ο Ιάκωβος Ζερζού του Αβραάμ, κάτοικος Αργοστολίου, στα 1846 χρεωστεί χρήματα από εμπορεύματα που πήρε με πίστωση από ομόθρησκό του, βάζοντας εγγυητή φίλο του εβραίο. Το χρέος δεν πληρώθηκε και εγκαλούνται και οι δύο, χρεώστης και εγγυητής, στο δικαστήριο. Ο ίδιος παρουσιάζεται συχνά ως μάρτυρας σε οικονομικές αντιδικίες ομοθρήσκους του, μαζί με τον επίσης εβραίο Ρίζο Μπέο του Ιάκωβο⁸², που μας είναι άγνωστος από άλλον.

Στα 1849 ο Ισαάκ Ιεσονί του Αβραάμ έχει οικονομικές δοσοληφίες με ομόθρησκό του. Ως μάρτυρας καλείται να εξοφλήσει σημαντικό δάνειο που του έδωσε ομόθρησκός του (25 τάλιρα δίστηλα) "τιν φέδε". Μάρτυρας προβάλλεται ο επίσης ισραηλίτης Μωυσής Κατίμ του Μιχαήλ κάτοικος Αργοστολίου, που υποστήριξε τον δανειστή⁸³.

Στα 1851 ο Μωυσής Καμπέρος του Ισαάκ καλείται να εξοφλήσει σημαντικό δάνειο που του έδωσε ομόθρησκός του (25 τάλιρα δίστηλα) "τιν φέδε". Μάρτυρας προβάλλεται ο επίσης ισραηλίτης Μωυσής Κατίμ του Μιχαήλ κάτοικος Αργοστολίου, που υποστήριξε τον δανειστή⁸⁴.

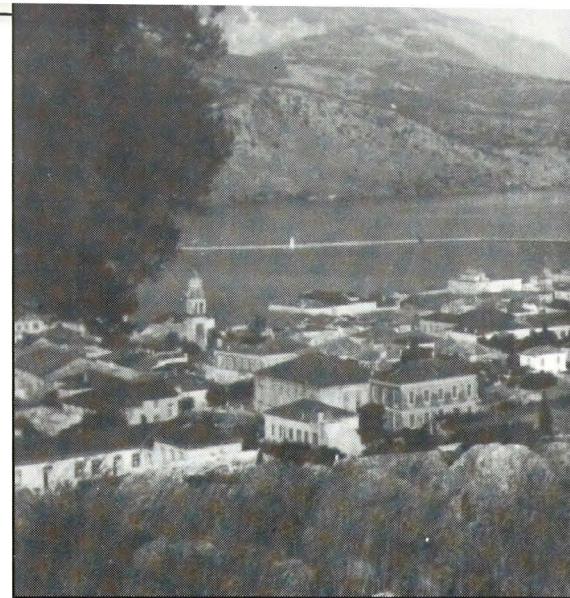
Ο Μωυσής Δαλμένεγος του Αβραάμ στα 1851,

αγράμματος, κάτοικος Αργοστολίου, δανείζει χρηματικό ποσό “εν μπίστι” σε ομόθρησκό του, αναγκασμένος να προσφύγει στη δικαιοσύνη για να εισπράξει τα οφειλόμενα. Αργότερα, στα 1856, μετοικεί στο Ληξούρι όπου επαγγέλλεται τον υφασματέμπορο γυροδόχο σε “πραμάτες”. Η αστυνομία των υποψίαζεται για κλεπταποδόχο και ισως να μη σφάλλει στις εκτιμήσεις της, αν κρίνουμε από τα σχετικά έγγραφα και τη δικογραφία που προέκυψε⁸⁵.

Ο Μονητής Σαλμόνικος στα 1854, κάτοικος Αλεξουφίου “πλησίον εις την Ανάληψην”, μετά από εντολή της Αστυνομίας οδηγείται υπό συνοδεία χροφύλακα εις την κεντρική διεύθυνση της Εκτελεστικής Αστυνομίας στο Αργοστόλι, για άγνωστους μας λόγους⁸⁶.

Ο Ιωάννης Καλαμάρας του Βήτα έχει επινοιάσει το ισόγειο της χήρας Γερουλάνου στο Ληξούρι, για σταφιδαποθήκη στον ομόθρησκό του Βίτα Κοέν του Σαλώμη, σταφιδέμπορο. Μετά την πτώχευση του δευτέρου, ο Καλαμάρας στα 1860 απαίτει από τους σύνδικους της πτώχευσης Μενεχίμ Ζάχο και Σαββατόν Ιωχανάν (για τους οποίους δεν έχουμε άλλες πληροφορίες) να του ελευθερώσουν την επινοιασμένη αποθήκη, η οποία μάλιστα βαρύνεται με υπέροχο ενοίκιο⁸⁷.

Η πτώχευση του Βίτα Κοέν (Κωέν), πρέπει να αποδοθεί στην άστοχη επίδοσή του σε σταφιδέμπο-

Παλαιά άποψη του προσεισμικού Αργοστολίου. Η “Οθρεακή” στάσιο.

Βίτα Κοέν εφυγοδίκησε και όταν τον Απρίλη του 1861 παρουσιάστηκε στις Αρχές, αφέθηκε προσωρινά ελεύθερος, χάρη στην εγγύηση που κατέβαλαν ο υποδικηγόρος Κέρκυρας Ισαάκ Ηλία Κανόν, ο γνωστός μας επιχειρηματίας του Αργοστολίου Ιακώβη Βιτάλη του Σαμονή και ένας φίλος του χριστιανός, από τα Πατρικάτα της Θηγνιάς.

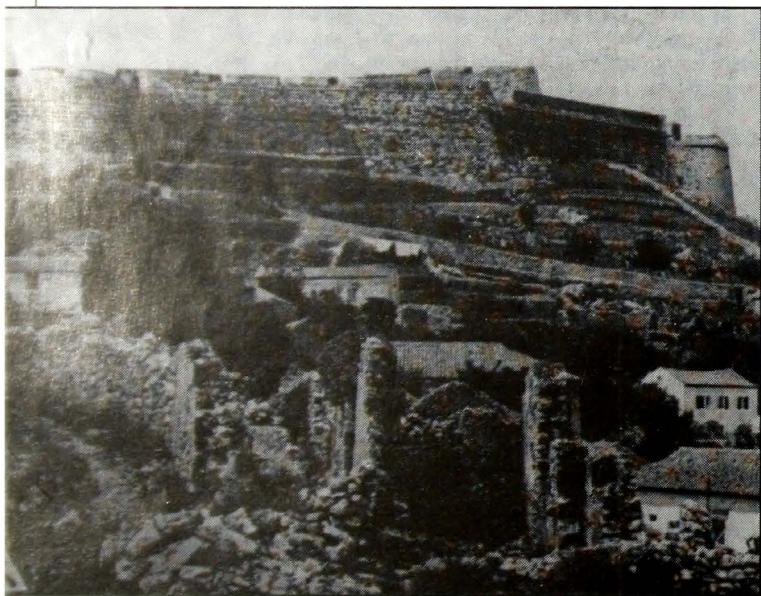
Η υπόθεση σε βαθμό κακουργήματος παρατέμφθηκε στο κακουργιοδικείο Αργοστολίου, ενώ στο διάστημα αυτό τον ζητά και το Εμποροδικείο Κέρκυρας, γιατί υπάρχουν μεγαλέμποροι ομόθρησκοι του που επιστεύουν την διωξή του για δύμοις λόγους. Και επειδή υπάρχει κίνδυνος φυγοδικίας του, αιτείται η προφυλάκισή του, η οποία όμως δεν πραγματοποιήθηκε για διαδικαστικούς λόγους. Του επιβλήθηκαν όμως ασφαλιστικά μέτρα και η συνεχής παρακολούθησή του από αστυνομικό όργανο.

Το Κακουργιοδικείο τον έκρινε ένοχο και τον καταδίκασε σε φυλάκιση άγνωστου μας χρόνου, την οποία δια του εβραίου υποδικηγόρου του ζητά να εξαγοράσει⁸⁸.

Δύο εβραίους κάτοικου Αργοστολίου και μάλιστα σημαίνοντα μέλη της παροικίας και για τους οποίους δεν έχουμε άλλες πληροφορίες, συμμετέχουν στα 1860 σε πενταμελή επιτροπή που συστάθηκε για να την εκπροσωπήσει σε διάβημα διαιμαρτυρίας που αφορούντο το νεκροταφείο της, στις Τοπικές Αρχές. Είναι οι David Mustachi και Elia Vivande qmt Momolo και οι δύο έγγραμματοι και μάλιστα με υπογραφή λατινόγραφη, όπως αναφέρεται⁸⁹.

Ο Δαβήδ Βητάνιος του Σαβατάτη στα 1863 είναι γυροδόχος στα γύρω του Ληξουριού χωριά. Αναγκάζεται να ζητήσει την παρέμβαση της Αστυνομίας, γιατί ορισμένοι από τους κατοίκους του φέρονται με σαρκασμό και ενέργειες που τον προσβάλλουν⁹⁰.

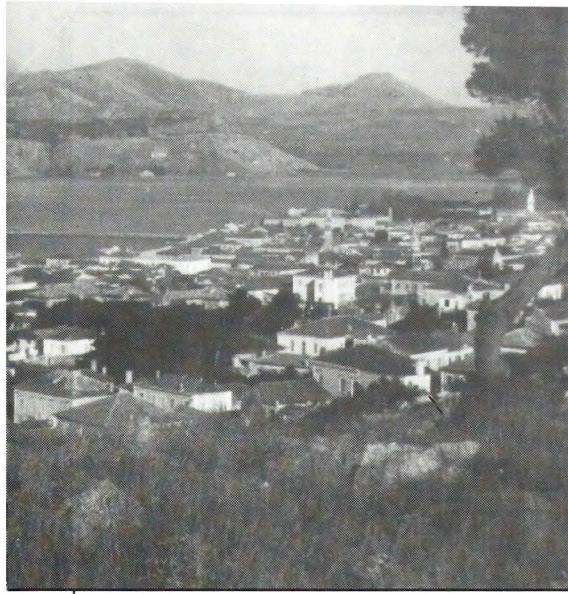
Δύο ακόμα ονόματα εβραίων εντοπίζονται αυτή την περίοδο στο Αργοστόλι, που έχουν δοσοληψίες με τα αστικά δικαστήρια, οι: Βίτα Κάρλο του Λεόν και Σαλωμόν Αβραάμ του Ρίζου, χωρίς όμως

Η παλαιά πρωτεύουσα της Κεφαλονιάς, όπου έζησαν οι πρώτοι Εβραίοι του νησιού.

ρικές επιχειρήσεις και μάλιστα στο Ληξούρι, όπου οι ντόπιοι είχαν παράδοση αιώνων και όπου ο ανταγωνισμός ξένου θεωρείται αδιανόητος σύμφωνα με τη στενή τοπικότηκη νοοτροπία, που ακόμη και σήμερα βρίσκεται σε έξαρση! ‘Ένας τέτοιος ανταγωνισμός δεν ήταν ποτέ δυνατόν να αποβεί υπέρ του εβραίου, όχι για λόγους φυλετικούς, αλλά για αυτίες που εξέθερψαν αυτή τη στενή τοπική νοοτροπία.

Για την πτώχευση, που θεωρήθηκε δόλια, ο

πρέπει να υπολογισθεί στα όρια δεξιά από το μεσαιο Κωδωνο-

να μπορούμε με βεβαιότητα να ισχυριστούμε πως πρόκειται για μόνιμους κατοίκους Κεφαλονιάς και όχι περιστασιακούς ταξιδιώτες, γιατί μας λείπουν περισσότερα στοιχεία.

Δεν είναι μόνο ο αμείλικτος νόμος της φθοράς που οδήγησε τους εβραίους της Κεφαλονιάς στον αφανισμό και την ολόκληρωτική εξαφάνισή τους, τόσο που σήμερα να αγνοείται και να αμφισβητείται και το δάβα τους ακόμα από το νησί αυτό!

Οι πολιτικές αναστατώσεις που άρχισαν από τη δεκαετία του 1830 και που στα τέλη της δεκαετίας του 1840 εξελίχθηκαν σε αιματηρές αγροτικές εξεγέρσεις, με καταστροφές της παραγωγής, δημιογραφική αλλοίωση, μετατόπιση πληθυσμού που είχε ως αποτέλεσμα την εξουθένωση των καλλιεργητών, τον μηδενισμό του γεωργικού εισοδήματος και την πτώση της αγροαστικής δύναμης των ανθρώπων της υπαίθρου, έδωσαν το πρώτο οικονομικό πλήγμα στους γυρολόγους μεταπόλετες που ως κύριους πελάτες τους είχαν το αγροτικό στοιχείο και με το οποίο συναλλάσσονταν με σχέσεις αμιθιαίς εμπιστοσύνης (ιν φέδε).

Η ακόλουθη δεκαετία του 1850 χαρακτηρίζεται με καταστροφή της γεωργικής παραγωγής, ιδίως του σταφιδόκαπου, ο οποίος ένεκα της μονοκαλλιέργειας που είχε επιβληθεί αποτελούσε το μοναδικό σχέδιο προϊόντος εξαγωγής και πρώτο στη σειρά ακόμα και από το λάδι και το κρασί! Η ερυθρή της αμπέλου που για πρώτη φορά εμφανίζεται στην Κεφαλονιά αυτή τη δεκαετία, κατέστρεψε σταφίδα και κρασί για σειρά ετών, με αποτέλεσμα την μέχρι λιμού εξαθλίωση των αγροτών, οι οποίοι μεταβλήθηκαν σε κακοπληρωτές πελάτες των μικροεπόρων.

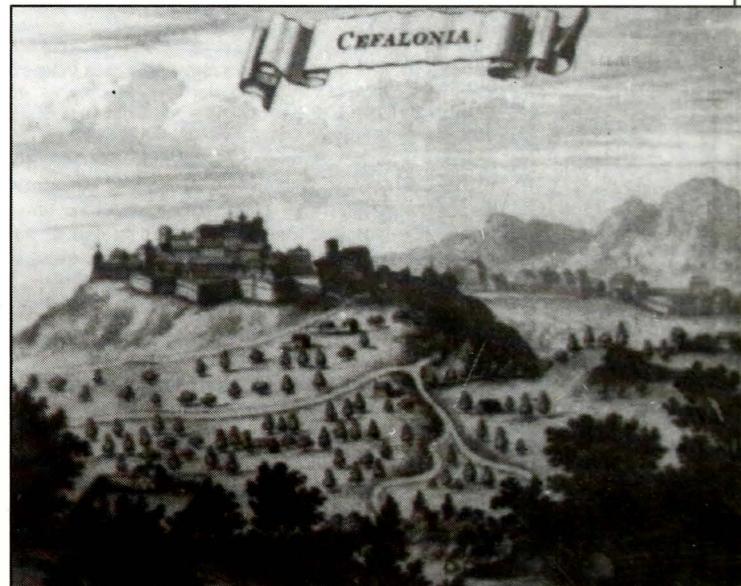
Οι χρεωκοπίες αρχικά και η εξανέμιση του μικρού κεφαλαίου αργότερα, στέρησαν από τους εβραίους της Κεφαλονιάς τη δυνατότητα να ανακυκλώνουν τα διαθέσιμά τους και να ενεργούν ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Όλες οι κατοπινές μεταβολές, πολιτικές, οικονομικές και εθνικές, όχι μόνο δεν ευνόησαν την ανασύνταξή τους, αλλά απεναντίας πολλαπλασίασαν τις δυσχέρειες, γιατί ήδη

είχαν μεταταχθεί σε περιθωριακά κοινωνικά όρια, χωρίς εμπορική πίστη και επόμενα χωρίς ελπίδες χοηματοδότησης.

Παρότι την αναμφισβήτητη αγαθή συννύπαρξη και τις άριστες σχέσεις ανάμεσα σε χριστιανούς και εβραίους ιδίως στην ύπαιθρο⁹, οι ισραηλίτες γυρολόγοι δεν μπόρεσαν να επανακτήσουν το χαμένο έδαφος και να αναδιογανώσουν το μικροεμπόριο τους. Μαζί τους ναυάρχησαν και οι ομόθρησκοί τους προμηθευτές, καταστημάταρχες των πόλεων και μόνο οι τεχνίτες άντεξαν στις πόλεις για τουτό είναι και οι τελευταίοι που εξαφανίζονται.

Όσοι δεν μεταβλήθηκαν σε χειρόνακτες εργάτες αναγκάστηκαν να μετοικήσουν για να επιβιώσουν. Εφόσον βέβαια πρόλαβαν, γιατί ένας άλλος παράγοντας συνέδραμε στον αφανισμό τους! Οι επιδημίες! Αυτό τον αιώνα, από τα μέσα του ιδίως με την μεγάλη επιδημία της χολέρας που εξολόθρευσε τον πληθυσμό του νησιού, η μία επιδημία διαδέχεται την άλλη. Η κακή υγειονομική κατάσταση του περιβάλλοντος και οι δυσμενείς συνθήκες διαβιωσης, τροφοδοτούν τις εξάρσεις των θανατηφόρων περιστατικών και οι παιδικές επιδημίες αφανίζουν τα υπόλειμματα των γενικών.

Έτοι με πολλοί, είτε γιατί δεν πρόλαβαν να φύγουν, είτε γιατί έκλεισε ο κύκλος της ζωής τους, έμειναν για πάντα αφανισμένοι από τη στέρηση, την κακοπάθεια, τις αρρώστιες και την κακοζωία,

φιλοξενούμενοι της κεφαλονίτικης γης μέσα στο εβραϊκό νεκροταφείο, ιδιοκτησία της κοινότητάς τους.

Το νεκροταφείο αυτό, που ευτυχώς μέχρι και σήμερα παραμένει χώρος πράσινου, χωρίς οικοδομική βεβήλωση, περιτοιχισμένο όπως τότε, έχει μεταβληθεί σε δημιουργή παιδική καρά, χωρίς κανείς από τους σημερινούς να θυμάται ή να γνωρίζει πως εκεί βρίσκονται οι σκιές ολόκληρης παροικίας που μόχθησε στον τόπο αυτό, τον πότισε με τον ί-

Γκραβούρα του 1688 που εικονίζει την πρωτεύουσα της Κεφαλονίας με το φρούριο της.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κεφαλονιάς (Τ.Ι.Α.Κ.), Νοταριακό Αρχείο. Νοτάριος Πέτρος Σάρος (Αργοστόλι), Βιβλίο 20, ετών 1636 - 1641, φ. 47V, 56V.
- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., φ. 66R, 67V, 69R, 70R.
- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Νοτάριος Ραφαήλ Πινιατόρος. Βιβλίο 10, φ. 148R-V και 224V.
- Την εποχή αυτή έχουμε στην Κεφαλονιά οικογένεια Πάρκαλη ιταλικής καταγωγής και χριστιανική, που καμία σχέση δεν έχει με την αναφερόμενη και χαρακτηριζούμενη στην έγγραφα ως εβραϊκή.
- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Νοτάριος Πέτρος Σάρος, φ. 270R.
- Στο ίδιο. Βιβλίο 30, ετών 1649 - 1652, φ. 172V.
- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Νοτάριος Ραφαήλ Πινιατόρος, Βιβλίο 20, ετών 1645 - 1649, φ. 4R και 5R.
- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., φ. 9V, 12R.
- Τ.Ι.Α.Κ. στο ίδιο, φ. 150R.
- Τ.Ι.Α.Κ. Εκκλησιαστικό Αρχείο. 'Άγιος Γεράσιμος Ομαλών (Νέα Ιερουσαλήμ), Κώδικας Β', ετών 1591 - 1638, φ. 31R-V.
- Τ.Ι.Α.Κ. Νοταριακό Αρχείο. Νοτάριος Χριστόδοντος Κρασάς (Κάστρο), 5η Δέσμη 1741 - 1770, φ. 160R-V.
- Βλ. Οι Εβραίοι της Κεφαλονιάς, περιοδ. "Χρονικά" τεύχος 45, Ιανουάριος 1982 σ. 5 κ.ε. και τεύχ. 47, Μάρτιος 1982, σ. 8 κ.ε.
- 'Αρθρον 10. Πας Ιόνιος πολίτης δια να είναι εχλογες (και εκλόγμος), οφείλει να κατέχῃ τα ακόλουθα προσόντα: α) Να είναι γεννημένος εις την Επτανησιακόν Κράτος (ιθαγενής Ιόνιος) ή πολιτογραφημένος και να πρεσβεύῃ την χριστιανικήν θρησκείαν.

Το κάποτε εβραϊκό νεκροταφείο Αργοστολίου όπως είναι σήμερα.

- Βλ. Οι Εβραίοι της Κεφαλονιάς, περιοδ. "Χρονικά" τεύχος 45, Ιανουάριος 1982 σ. 5 κ.ε. και τεύχ. 47, Μάρτιος 1982, σ. 8 κ.ε.
13. 'Αρθρον 10. Πας Ιόνιος πολίτης δια να είναι εχλογες (και εκλόγμος), οφείλει να κατέχῃ τα ακόλουθα προσόντα: α) Να είναι γεννημένος εις την Επτανησιακόν Κράτος (ιθαγενής Ιόνιος) ή πολιτογραφημένος και να πρεσβεύῃ την χριστιανικήν θρησκείαν.

Βλ. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Νομοθετικής Συνέλευσης κατά την πρώτην Σύνοδον της Δεκάτης Βουλευτικής Περιόδου. Τ. 1, σ. 528 κ.ε.

14. Η δυμηνής αυτή μετατείχηση που ισοδυναμούσε με πολιτική περιουσιούση, εποιβλημάτισε τα προδευτικά στοιχεία της Κεφαλονιάς, τους Ριζοσπάστες, που στα 1861 στην ΙΑ' Βουλή έφεραν νομοσχέδιο για την κατάγγηση της ρήτως αυτής και την αποκατάσταση της κοινωνικής ιδόντης, ανεξάρτητη θορηκεύματος. Δυστυχώς, η Βουλή αυτή διαλύθηκε πριν οισαστικά νομοθετήσει και η προσπάθεια έμεινε άκαρπη. Βλ. εφημερίδα "Αλήθεια", φ. 5, 14 - 26.10.1861, σ. 3α κ.ε.

15. 'Ολοι αυτοί έφθασαν σκορπιστά κατά μεγάλα χρονικά διαστήματα. Τους κατέταξα σε οικογένειες για διευκόλυνση του αναγνώστη και όσο για τα ονόματα, τα μετέγνωσα όπως είναι στα έγγραφα λατινόγραφα, πριν αποφύγην παραφθοράς.

16. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος Διοίκηση. Φάκελος Δεσμοτικού Οίκου 1860. Αναφορά των υποφαινομένων εβραίων διαιμενόντων εις την νησὸν ταΐην, φ. 43R. Βλ. και 'Αγγελο - Διονύση Δεμπόνου, 'Ενας ιερόσυλος δεσμοφύλακας, περιοδ. "Χρονικά", φ. 71 - 72, Οκτ. - Νοέμβ. 1984, σ. 12 κ.ε.

17. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος Αστυνομία. Λυτά αταξινόμητα έγγραφα σε φάκελο χωρὶς αρίθμηση. Αναφορά 357 του δεκαένα Α. Γουλιάρη 23 Αυγούστου 1862.

18. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος, Διοίκηση. Βιβλίο Εσωτερικῆς Άλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλονιάς ΕΚ-Α ΕΣ 70. Πράξη 611, 9.9.1861, φ. 123R.

19. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος, Δικαιοτικά. Ειρηνοδικείον Αργοστολίου. Αναζητήσεις 14 Φεβρουαρίου 1841, φ

δρώτα της και τον λίπανε με τα οστά της.

Η προσπάθεια να δοθεί η προσωπογραφία μιας κοινότητας μέσα από δημόσια έγγραφα είναι πολύ άχαρη εργασία. Για τούτο ο συγγραφέας της πολλές φορές προβληματίστηκε αν έπρεπε να τη δόσει στη δημοσιότητα έτοις άχρωμη, αγέλαστη και άψυχη που παρουσιάζεται μέσα από καθόλου συνασθματικές πληροφορίες, όπου το ανδρικό και μόνο στοιχείο μονοπωλεί την παρουσία και τη δράση. Γιατί από όλα αυτά τα αποδεικτικά που κατέχουμε, λείπει η γυναικά! Η κόρη, η ώριμη, η ηλικιωμένη, που είτε ως θυματέρα, σύζυγος, μάνα ή προεστή. Θα μπορούσε να μας δώσει στοιχεία για την εσωτερική ζωή και την οικιακή διάρθρωση της παροικιας.

Δυστυχώς, η όψη αυτή παραμένει σκοτεινή. Όπως δυστυχώς για μας, θα παραμείνει άγνωστη και η εικαστική όψη της παροικίας, αφού οι συνεχείς σεισμοί της Κεφαλονιάς φρόντισαν να αφανίσουν μαζί με κάθε άλλο οικοδομικό κατασκευασμα και την κτιριακή συγκρότηση αυτής της συνοικίας, για την οποία δεν έχει διασωθεί σχεδόν ούτε η μοναδική φωτογραφία.

Τελικά, ωριμότερη σκέψη έκρινε πως όλο αυτό το υλικό, συλλογή και προσπάθεια ολόκληρης ζωής, δεν θα έπρεπε να κρατηθεί στην αφάνεια, γιατί θα μπορούσε αξιολογημένο από άλλους, πιο ειδικούς, να προσφέρει σημαντική βιοθέματα σε μελέτες ή να ανοίξει το δρόμο για άλλες ιστορικές τοποθετήσεις.

Ίσως η συνεχής προσπάθεια βοηθήσει, μαζί με την τύχη, να φωτιστεί από όλες τις πλευρές το σκηνικό μιας ολόκληρης εκατονταετίας μέσα από το οποίο παρέλασε η εβραϊκή παροικία με τους καημούς, τους πόνους της, τους πόθους της, τις ελπίδες της και, γιατί όχι, και τις προσδοκίες της που σήμερα έχει αφανιστεί από τη ζωή και κινδυνεύει να εξαφανιστεί και από τη μνήμη.

Τελευταίος απόγονός της από ότι θυμάνται οι λιγοστοί απομείναντες υπέρογχοι της Κεφαλονιάς, ο γραφικός λατινιέρος και τέξαντες Σαμουλάκης που είχε το εργαστήριό του στη συνοικία της Αγίας Παρασκευής, ακριβώς πάνω στο σύνορο της οθρεακής, που εκεί στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας εξαφανίστηκε απότομα, χωρίς να αφήσει πίσω του ίχνη!

Κι ούτε ποτέ κανείς πληροφορήθηκε υπεύθυνα για το πού ούδενε να αφήσει την τελευταία πνοή του και να ταφεί από χέρι ομόθρονου του τελευταίους ισραηλίτης της Κεφαλονιάς, η οπισθοφυλακή μιας δραστηρίας και ακμαίας παροικίας, που κανείς πια δεν τη θυμάται.

- Αργοστολίου. Αναζητήσεις 14 Φεβρουαρίου 1841, φ. 33R. Βλ. επίσης 'Αγγελο - Διονύση Δεμπόνου. Είκοσι χρόνια Θεατρικής ζωής στην Κεφαλονιά, περιοδ. 'Παρνασσός', τόμ. ΚΣΤ (1984), σ. 489 κ.ε.
20. T.I.A.K. Ιόνιο Κράτος. Αστυνομία, λιτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ.80. Αναφορά 6 Μαΐου 1861 του υπομονάρχου Β. Δεούλου στον διευθυντή της Εκτελεστικής Αστυνομίας. Επίσης T.I.A.K. ό.π., στο Φ. 86. Αναφορά 6 Μαΐου 1861 του χοροφύλακα Γεώργιου Λαγγονή προς τον αξιωματικό της ημέρας.
21. T.I.A.K. ό.π., Αστυνομία. Λιτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 27. Αναφορά Παναγή Τραυλού Τζανετάρου 12.3.1863 ενούτιον του ευγ. Αστυνομού. Επίσης T.I.A.K. ό.π., Αναφορά 14.3.1863 του υπολοχία N. Κανάκη στον Ευγ. κ.κ. Μόραρχο της Ε.Α.
22. T.I.A.K. ό.π., Αστυνομία. Λιτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 30. Κλητήριο του Δικαστήριου της Ειρήνης 28.12.1820 προς τον Παναγή Μακρή.
23. T.I.A.K. ό.π., Δικαστικά. Nobil Giudica della prima camera Comparse Aprile 1833, φ. 23R.
24. T.I.A.K. ό.π., Δικαστικά. Nobil Giudica della prima camera Comparse Maggio 1833, φ. 23R-V.
25. T.I.A.K. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου. Δέσμη 21 Γεναρίου 1838, φ. 9R, 16R, 17R. T.I.A.K. ό.π., Αναζητήσεις Νοεμβρίου 1838, φ. 18R. T.I.A.K. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου 2α Filza diversa Novembre 1839, φ. 232R. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1851 II, φ. 1R. T.I.A.K. ό.π.. Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου Αυγούστου 1854 1, φ. 17R.
26. T.I.A.K. Βασιλείο της Ελλάδος, λιτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 21. Απόδειξη πληρωμής.
27. T.I.A.K. Ιόνιο Κράτος Δικαστικά. Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1853 II, III, φ. 42R και 189R.
28. T.I.A.K. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου. Επιστολές από Ιανουάριο 1852 φ. 45R.
29. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1855 XII, φ. 173R. T.I.A.K. Διοίκηση Φάκελος Δεσμωτικού Οίκου 1860. Αναφορά των υποφανμένων εβραίων διαιμενόντων εις την νήσον ταύτη, φ. 43R.
30. T.I.A.K. ό.π., Δικαστικά. Ανακριτήριον Αργοστολίου, Δέσμη Σεπτεμβρίου 1856, φ. 33R.
31. T.I.A.K. Ιόνιο Κράτος Διοίκηση. Βιβλίο Εξωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας. Βιβλίο EK-A ΕΞI 36, έγγραφο 1380, 22.7.1859 φ. 20V. T.I.A.K. ό.π., Αρχείον Δικαστικής Αστυνομίας, 7 Δεκεμβρίου 1841, φ. 2R. T.I.A.K. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Αναζητήσεις δια τις 17 Μαρτίου 1841, 21R. T.I.A.K. ό.π., Documenti del mese di Maggio 1845 fino a tutto 1847, φ. 85R. T.I.A.K. ό.π., Πολιτικόν Αρχείου Αργοστολίου, Βιβλίο Αποφάσεων 1846 I, φ. 221R. T.I.A.K. ό.π., Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου Sequestri Luglio 1847, φ. 63R. T.I.A.K. στο ίδιο, φ. 106R. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1853 II, III, φ. 189R. T.I.A.K. ό.π., Μονομέλες Πιεροδικείον Αργοστολίου, Δέσμη Νοεμβρίου 1854, φ. 77R.
32. T.I.A.K. ό.π., Documenti del mese di Maggio 1845 fino a tutto 1847, φ. 85R. T.I.A.K. ό.π., Πολιτικόν Αρχείου Αργοστολίου Ordini d' operati Decembre 1845, φ. 33R. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1845 Ββ, φ. 504R. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων 1846 IV, φ. 158R και 221R. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων 1846 VI, VII, φ. 87R. T.I.A.K. ό.π., Εμπορικόν Δικαστήριον Αργοστολίου, Filza cittazzioni intimazioni Februario 1850, φ. 159R.
33. T.I.A.K. ό.π., Πολιτικόν Δικαστήριον Αργοστολίου, Filza intimazioni e precetti di Marzo 1848, φ. 85R.
34. T.I.A.K. Βασιλείον της Ελλάδος. Λιτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 18. Απόδειξη αριθμ. 3, εν Απέσυρω τη 24.6.1891. Στο ίδιο, απόδ. αριθμ. 8, εν Απέσυρω τη 6.7.1891. Στο ίδιο, απόδ. αριθμ. 12, εν Απέσυρω τη 8.7.1891.
35. T.I.A.K. Ιόνιο Κράτος, Δικαστικά. Πρωτοδικείον Αργοστολίου. Libro secondo diversorum commincia di tre Settembre 1819 e finisce i sedici Ferbrajo 1820, φ. 88V, 124R, 144R, 167V.
36. Στο ίδιο, φ. 84R. T.I.A.K. ό.π., Libro quarto diversorum del Giugno al 2 Novembre 1824, φ. 8V, 30R, 30V, 48V.
37. T.I.A.K. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου 2α Filza diversa progressiva di Gennajo 1840, φ. 218R.
38. T.I.A.K. ό.π., Documenti del mese di Maggio 1845 fino a tutto 1847, φ. 85R. T.I.A.K. ό.π., Πολιτικόν Αρχείου Αργοστολίου. Βιβλίο Αποφάσεων 1846 I, φ. 158R. T.I.A.K. ό.π., Πολιτικόν Αρχείου Αργοστολίου, Sequestri Luglio 1847, φ. 63R-V, 106R-V.
39. T.I.A.K. ό.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 62R-V, 91R-V.
40. T.I.A.K. ό.π., Διοίκηση. Βιβλίο Εξωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας EK-A ΕΞ 30, Έγγραφο 17, 16.1.1852, φ. 3V.
41. T.I.A.K. ό.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 13R-V, 58R, 98V.
42. T.I.A.K. ό.π., Δικαστικά. Nobil Giudica del prima camera comparse Giugno 1833, φ. 125R. T.I.A.K. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου Filza diversa del mese di Marzo 1836, φ. 2R. T.I.A.K. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου. Δέσμη Ιουνίου 1836, φ. 80R. T.I.A.K. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Φάκελος 21 Απριλίου 1839, φ. 37R, 39R. Στο ίδιο, Φάκελος 28 Απριλίου 1839, φ. 21R. T.I.A.K. Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1851 V, VI, φ. 70R. T.I.A.K. ό.π., Αστυνομία. Λιτά αταξινόμητα έγγραφα σε φάκελο χωρὶς αριθμηση. Αναφορά 357 του δεκανέα Α. Γουλιάνη στον ευγ. Κον Αξιωματικόν της ημέρας, 23 Αυγούστου 1862.
43. T.I.A.K. ό.π., Δικαστικά. Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Αναζητήσεις δια τας 14 Φεβρουαρίου 1841, φ. 33R. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίον Αποφάσεων του Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1845 Ιβ, φ. 229R. T.I.A.K. ό.π., Πολιτικόν Αρχείου Αργοστολίου Sequestri Luglio 1845, φ. 86R-V, 96R. T.I.A.K. ό.π., Διοίκηση. Magistato municipale Polizia Civile. Libro Registro Lettere, Ordini, Esami ed altri dal 16 Giugno 1848 ab 8 Settembre 1849, φ. 15R-V και 31R. T.I.A.K. Βιβλίον Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1850 III, φ. 139R. T.I.A.K. ό.π., Διοίκηση Βιβλίο Εσωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας EK-A ΕΞ 73, Ηράξη 97, 25.11.1862, φ. 25V. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίο Εξωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας EK-A ΕΞ 40, Έγγραφο 1275, 15.12.1863, φ. 13V.
44. T.I.A.K. ό.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 62R, 62V, 91R-V.
45. T.I.A.K. ό.π., Πολιτικόν Δικαστήριον Αργοστολίου, Filza intimazioni e precetti di Marzo 1848, φ. 58R. T.I.A.K. ό.π., Αστυνομία. Λιτά αταξινόμητα έγγραφα σε φ. χωρὶς αριθμηση. Αναφορά Ιωσήπ Μπαλέστρα, εμπόρου κατοίκου Αργοστολίου ενώπιον του εντίμου Αστυνόμου. T.I.A.K. ό.π., Δικαστικά. Εντάλματα Πλευστηριασμών Διανομών Ιανουαρίου 1854, φ. 53R-V. T.I.A.K. ό.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 62R-V, - 91R-V. T.I.A.K. Βασιλείον της Ελλάδος, λιτά αταξινόμητα έγγραφα στο φ. 27. έγγραφο του Διευθυντή της Ε.Α. Κερδυκας προς τον κ. διευθυντή της Ε.Α. Κεφαλληνίας, 5 Φεβρουαρίου 1866. T.I.A.K. ό.π., λιτά αταξινόμητα έγγραφα στο φάκελο 20. Ψήφισμα Μ', εν Ληξουρίω τη 10η Ιουνίου 1875 του Δημοτικού Συμβούλιου Απεισιγίου.
46. T.I.A.K. Ιόνιον Κράτος, Δικαστικά. Βιβλίον Κλήσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου από 23 έως τας 31 Ιουνίου 1850, φ. 23R. T.I.A.K. ό.π., Βιβλίον Αποφάσεων του Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1851 V, VI, φ. 70R.
47. T.I.A.K. ό.π., Δέσμη παραλαβών των διαφόρων Αρχείων δια χρήματα άτινα διεβίβασεν η Ε.Α. εν έτει

- 1861, φ. 19R. T.I.A.K. ὥ.π., Αστυνομία, Αναφορές από 26 Ιουλίου 1826 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 7R-V.
48. T.I.A.K. ὥ.π., Πολιτικὸν Αρχείον Αργοστολίου, Βιβλίον κλήσεων από τας 23 έως τας 31 Ιουνίου 1850, φ. 121R.
49. T.I.A.K. ὥ.π., Πολιτικὸν Αρχείον Αργοστολίου, Βιβλίον Αποφάσεων 1845 Ιβ, φ. 229R.
50. T.I.A.K. ὥ.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1851 V, VI, φ. 706.
51. T.I.A.K. Στο ίδιο, φ. 70R. T.I.A.K. ὥ.π., Εντάλματα Κρατήσεων Φυλακίσεων 1854, φ. 1R.
52. T.I.A.K. ὥ.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1855 XIIβ, φ. 61R.
53. T.I.A.K. ὥ.π., Libro quarto diversorum del Giugno al Novembre 1824, φ. 30R-V.
54. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου Φάκελος 21 Απριλίου 1839, φ. 40R. T.I.A.K. ὥ.π., Filza 27 Απριλίου 1839, φ. 9R. T.I.A.K. ὥ.π., Filza 28 Απριλίου 1839, φ. 21R. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Αναζητήσεις 10 Νοεμβρίου 1839, φ. 61R.
55. T.I.A.K. ὥ.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1851 II, φ. 1R.
56. T.I.A.K. ὥ.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1856 XIIβ, φ. 616. T.I.A.K. ὥ.π., Δέσμη παραλαβών των διαφόρων Αρχείων διά χρήματα στίνα διεβίβασε η Ε.Α. το έτος 1861, φ. 19R.
57. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Αναζητήσεις 10 Νοεμβρίου 1839, φ. 45R. T.I.A.K. ὥ.π., Filza comparese Luglio 1840, φ. 110R. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Αναζητήσεις διά τας 17 Μαρτίου 1841, φ. 5R.
58. T.I.A.K. ὥ.π., Nobil Giudica della prima camera comparese Maggio 1833, φ. 61R. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Αναζητήσεις διά τας 17 Μαρτίου 1841, φ. 5R. T.I.A.K. ὥ.π., Βιβλίο Αποφάσεων του Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1841 IV, V, φ. 141R-V.
59. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Δέσμη Δεκεμβρίου 1843, φ. 36R.
60. Αυτή την εποχή έχουμε και γηγενείς χριστιανούς υπό την επώνυμο Φόρτες, που δεν έχουν καμά σχέση με την εβραϊκή οικογένεια. Προς διάκριση στα έγγραφα, μετά το ονοματεπώνυμο προστίθεται ο χαρακτηρισμός "εβρέος" ή "ιudeo-litētēs".
61. T.I.A.K. ὥ.π., Πρωτοδικείον Αργοστολίου Libro secondo diversorum communieis di 3 Settembre 1819 e finisce i 16 Febrajo 1820, φ. 163R. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου Filza 27 Απριλίου 1839, φ. 9R και 10R. T.I.A.K. ὥ.π., 2a Filza diversa Novembre 1839, φ. 232R.
62. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου 2a Filza diversa progressiva di Gennajo 1840, φ. 218R.
63. T.I.A.K. ὥ.π., Δεσμόδη εμφανίσεων Δεκεμβρίου 1836, φ. 30R. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Αναζητήσεις Ιουνίου 1837, φ. 11R.
64. T.I.A.K. ὥ.π., Δέσμη Εμποροδικείου Αργοστολίου Ιουνίου 1845, φ. 70R. T.I.A.K. ὥ.π., Filza cittazioni Febrajo 1850, φ. 70R.
65. T.I.A.K. ὥ.π., Φάκελος 1855 Προεδρίας Δικαστηρίων, φ. 13R και 14R.
66. T.I.A.K. ὥ.π., Διοίκηση. Φάκελος Δεσμωτικού Οίκου 1860, φ. 43R.
67. T.I.A.K. ὥ.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 13R-V, 58R, 98V.
68. Στην Κεφαλλονιά υπάρχουν πλαιά χριστιανική οικογένεια Βεντούρα, προφανώς ξενόφρετη, που δεν έχει καμά σχέση με την αναφερόμενη εβραϊκή.
69. T.I.A.K. ὥ.π., Citazioni summarie Decembre 1822 - Novembre 1823, φ. 29R.
70. T.I.A.K. ὥ.π., Μεσέγγυα μηνός Μαΐου 1839, φ. 105R.
71. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Filza 22 Απριλίου 1839, φ. 9R.
72. T.I.A.K. ὥ.π., Αστυνομία. Αναφορές 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 91V. T.I.A.K. ὥ.π., Λιτά αταξινόμητα έγγραφα της Αστυνομίας στο φάκελο χωρίς αριθμηση. Αναφορά Ιωσήφ Μπαλέστρα, εμπόδου Αργοστολίου, ενώπιον του εντίμου Αστυνόμου. T.I.A.K. Βασιλείο της Ελλάδος Διοίκηση. Βιβλίο εξωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας, EK-A ΕΞ 40, έγγραφο χωρίς αριθμηση 2 Δεκεμβρίου 1864, φ. 186V. T.I.A.K. ὥ.π., λιτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 50. Κατάλογος δανειστών της πτοχεύσεως του Ιωσήφ Μπαλέστρα.
73. T.I.A.K. ὥ.π., Λιτά αταξινόμητα έγγραφα του Βασιλείου της Ελλάδος στο Φ. 27. Έγγραφο αριθ. 23/ 5 Φεβρουαρίου 1866 του διευθυντή της Ε.Α. Κερδυράς προς τον κ. Διευθυντή της εν Κεφαλληνία Ε.Α.
74. T.I.A.K. Ιόνιος Κράτος, Δικαστικά, Libro quarto diversorum del Giugno al 2 Novembre 1824, φ. 44R, 51V.
75. T.I.A.K. ὥ.π., Nobil Giudica della prima camera comparese Giugno 1833, φ. 121R.
76. T.I.A.K. ὥ.π., Αστυνομία. Λιτά αταξινόμητα έγγραφα σε φ. χωρίς αριθμηση. Αναφορά Ιωσήφ Μπαλέστρα, εμπόδου εξ Αργοστολίου. T.I.A.K. ὥ.π., Αστυνομία, Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862 φ. 91V.
77. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Αναζητήσεις 10 Νοεμβρίου 1839, φ. 61R. T.I.A.K. ὥ.π., Φάκελος Δικαστικής Αστυνομίας Ιουνίου 1842, φ. 2R και 3R.
78. T.I.A.K. ὥ.π., Πολιτικὸν Αρχείον Αργοστολίου Φάκελος 27 Απριλίου 1839, φ. 9R.
79. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου, Δέσμη 5 Ιουλίου 1840, φ. 22R.
80. T.I.A.K. ὥ.π., Αρχείον Δικαστικής Αστυνομίας, 7 Δεκεμβρίου 1841, φ. 2R.
81. T.I.A.K. ὥ.π., Documenti del mese di Maggio 1845 fino a tutto 1847, φ. 85R.
82. T.I.A.K. ὥ.π., Πολιτικὸν Αρχείον Αργοστολίου, Βιβλίο Αποφάσεων 1841 I, φ. 158R και 221R.
83. T.I.A.K. ὥ.π., Πολιτικὸν Δικαστηρίου Αργοστολίου Ordini e mandati Maggio 1847, φ. 23R.
84. T.I.A.K. ὥ.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργοστολίου 1851 II, φ. 1R.
85. T.I.A.K. στο ίδιο φ. IR. T.I.A.K. ὥ.π., λιτά αταξινόμητα έγγραφα της Αστυνομίας στο Φ. 120. Δικογραφία κατά Μουσή Δαλμένεγον ισραηλίτου και Ανδρέου και Ιωάννη αδελφών Πολυκαλά, φ. 2R-V, 3R, 4R.
86. T.I.A.K. ὥ.π., Αστυνομία. Λιτά αταξινόμητα έγγραφα σε φαλ. χωρίς αριθμηση. Έγγραφο 27 Μαΐου 1854 του μοιραχού της Ε.Α. προς τον υπασπιστή της Ε.Α. στο Αλξανδρύ.
87. T.I.A.K. ὥ.π., Ειρηνοδικείον Αργοστολίου. Εντάλματα Πλειστηριασμών Διανομών, Ιουνίου 1854, φ. 57R.
88. T.I.A.K. ὥ.π., Δέσμη Εισαγγελίου Κεφαλληνίας, Φεβρουαρίου - Ιούλιος 1861, φ. 5R, 9R, 10R. T.I.A.K. ὥ.π., Διοίκηση, Βιβλίο Εσωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας EK-A ΕΣ 70, Πράξη 611, 9.9.1861, φ. 123R.
89. T.I.A.K. ὥ.π., Διοίκηση, Φάκελος Δεσμωτικού Οίκου 1860. Αναφορά των υποφανομένων εβραίων διαμενόντων εις την νήσον ταύτη, φ. 43R.
90. T.I.A.K. ὥ.π., Αστυνομία. Λιτά αταξινόμητα έγγραφα σε φαλ. χωρίς αριθμηση. Αναφορά 16.9.1863 του χωροφύλακα Μ. Καρμπονάρη στον Μοιραχό της Ε.Α. Αλξανδρύ, φ. 1R-V, 2R.
91. Βλ. Επιστολή εβραίων της Κεφαλονιάς. Εν Κεφαλληνία 2/ 14 Νοεμβρίου 1861 προς την εφημερίδα "Αλήθεια". Δημοσιεύθηκε στο φ. της αριθ. 8, 4 - 16.11.1861, σ. 3β - 4α.

(Οι φωτογραφίες που συνοδεύουν το κείμενο είναι από το αρχείο του συγγραφέα).

Το Τέλος του Γκέττο της Βαρσοβίας

Συνέχεια από την σελ 12

ώρα βάλαμε μέσα καπνογόνα αέρια. Για να τα αποφύγουν, αφού τα πήρανε γι' ασφυξιογόνα, οι συμμορίτες υποχρεώθηκαν να φύγουν προς το κέντρο της εβραϊκής συνοικίας, όπου μπορέσαμε να τους βγάλουμε από τους υπονόμους. Άλλοι Εβραίοι, τόσο πολλοί που δεν στάθηκε δυνατόν να μετρηθούν, εξοντώθηκαν στους υπονόμους και στα οχυρά με δυναμίτιδα.

'Οσο παρετείνετο η αντίσταση, πιο αλύγιστοι γινόντουσαν οι άνδρες των Ες Ες, της αστυνομίας και του στρατού. Μ' ένα ειλικρινές πνεύμα αδελφοσύνης εν όπλοις, οι άνδρες αυτοί επεδόθησαν ακούραστα στην εκπλήρωση της αποστολής τους, και η ήδη γνωστή ανδρεία τους κατά την επιχείρηση πρέπει να μνημονεύθει ως υπόδειγμα. Η επίθεση διαρκούσε συχνά από τα ξημερώματα ως αργά τη νύχτα. Στο σκοτάδι οι περίπολοι δένανε κουρέλια στα παπούτσια και κατόρθωναν έτσι να αιφνιδιάσουν τους Εβραίους και ν' ασκήσουν αδιάκοπη πίεση. Οι Εβραίοι που επωφελούντο της νύχτας για να εφοδιασθούν με τρόφιμα από τα εγκαταλειμένα οχυρά ή για ν' αποκαταστήσουν την επαφή με άλλες ομάδες, συνελαμβάνοντο και καθαρίζοντουσαν.

Πρέπει να ληφθεί υπ' όψη, ότι οι περισσότεροι των ανδρών των Ες Ες είχαν εκπαιδευθεί μόνον τρεις ή τέσσαρες εβδομάδες. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, πρέπει να επαινεθεί το πνεύμα τους πρωτοβουλίας, το θάρρος τους και το ψηλό ηθικό στη μάχη. Δεν μπορεί να μη μνημονεύθει το γεγονός ότι οι άνδρες του μπχανικού εξεπλήρωσαν την αποστολή τους ν' ανατινάξουν οχυρωμένες θέσεις, υπονόμους και κτίρια από μπετόν, με ακούραστο ζήλο. Οι αξιωματικοί και οι άνδρες της αστυνομίας, πολλοί από τους οποίους ερχόντουσαν από το μέτωπο, απέδειξαν μια φορά ακόμα τα παραδειγματικά τους προσόντα επιμονής. Μόνο με την αδιάκοπη και ακούραστη χρησιμοποίηση όλων των δυνάμεων στη διάθεσή μας στάθηκε δυνατόν να καταβληθούν 56.065 Εβραίοι, συλληφθέντες ή φανερά εξοντωμένοι. Στον αριθμό αυτό πρέπει να προστεθούν οι Εβραίοι που έχασαν τη ζωή στις πυρκαϊές και στις εκρήξεις, αλλά δεν στάθηκε δυνατόν να έχουμε τον ακριβή αριθμό.

*

Aπό την αρχή της "επιχειρήσεως μεγάλης ολκής", ο άρειος πληθυσμός είχε ειδοποιηθεί με τοιχοκολλήσεις ότι απαγορευόταν αυτηρώς η είσοδος σ' εκείνην που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία. Οποιοσδήποτε θα βρισκόταν στην ε-

βραϊκή ζώνη χωρίς άδεια, έπρεπε να τουφεκισθεί. Ταυτοχρόνως, ο άρειος πληθυσμός ελάμβανε επανειλημμένες προειδοποιήσεις με τοιχοκολλήσεις, ότι οποιοσδήποτε θα έδινε άσυλο στους Εβραίους και προ παντός οποιοσδήποτε θα φιλοξενούσε Εβραίο έξω από την εβραϊκή συνοικία και οποιοσδήποτε θα του δεινε τροφή και θα τον έκρυψε, θα ετιμωρείτο με θάνατο.

Η "επιχειρηση μεγάλης ολκής" τελείωσε στις 20.15 της 16 Μαΐου 1943, με την ανατίναξη της συναγωγής της Βαρσοβίας.

Τώρα δεν μένει όρθιο ούτε ένα κτίριο εκεί που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία. Όλες οι περιουσίες που υπήρχαν εκεί, τα τιμαλφά, οι πρώτες ύλες και τα μπχανήματα αφηρέθησαν ή μεταφέρθησαν. Όλα τα κτίρια κατεστράφησαν. Η μόνη εξαίρεση είναι η λεγομένη Ντζιέλνα - πριζόνε της Γκεστάπο, που αφέθη ανέπαφη.

Επειδή δεν ήταν δυνατόν ν' αποκλείσει κανείς το ενδεχόμενο να μείνουν και μετά το τέλος της επιχειρήσεως Εβραίοι απομονώμένοι κάτω από τα ερείπια εκείνης που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία, χρειάσθηκε ν' απομονώσουμε την περιοχή με στρατεύματα και να βάλουμε φρουρούς στις άκρες των άρειων συνοικιών, για να εμποδίσουμε τη διάβαση των Εβραίων που είχαν ενδεχομένως επιζήσει. Αυτό το έργο ανετέθη στο Τρίτο Τάγμα του 23ου Συντάγματος Αστυνομίας. Σ' αυτό το Τάγμα δόθηκε η εντολή να προσέξει την περιοχή όπου άλλοτε υπήρχε η εβραϊκή συνοικία, και ιδιαιτέρως να εμποδίσει οποιονδήποτε να μπει στο γκέττο και να τουφεκίσει επί τόπου οποιονδήποτε βρεθεί εκεί χωρίς άδεια.

Ο Διοικητής του Τάγματος Αστυνομίας θα λάβει από καιρό σε καιρό άλλες διαταγές απ' ευθείας από τη Ες Ες και από τον αρχηγό της Αστυνομίας. Έτσι οι Εβραίοι που επέζησαν θα υποβληθούν σε μια συνεχή πίεση και τέλος θα εξοντωθούν. Με την καταστροφή όλων των κτιρίων και των καταφυγίων, με τη διακοπή της υδρεύσεως, οι επιζήσαντες Εβραίοι και οι συμμορίτες δεν θά 'χουν πια κανένα μέσο συντηρήσεως.

*

Gίνεται σκέψη να μεταβληθούν οι φυλακές της Ντζιέλνα σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως και να χρησιμοποιηθούν οι κρατούμενοι στην περιουσία και επανάκτηση εκατομμυρίων τούβλων, σιδηρικών και άλλων υλικών. Από ένα σύνολο 56.065 Εβραίων που συνελήφθησαν, 7.000 περίπου εξουδετερώθηκαν χωρίς άλλο κατά την διάρκεια

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΓΚΕΤΤΟ ΤΗΣ ΒΑΡΣΟΒΙΑΣ

της επιχειρήσεως και άλλοι 6.929 καθαρίσθηκαν μετά την μεταφορά τους στο Τ ΙΙ(*)· ο αριθμός των Εβραίων που εξοντώθηκαν ανέρχεται έτσι σε 14.000. Στον αριθμό αυτό των 56.065 μπορεί να προσθέσει κανείς τις πέντε ή έξι κιλιάδες Εβραίους που έκασταν τη ζωή στις εκρήξεις και στις πυρκαϊές. Ο αριθμός των οχυρωμένων θέσεων που κατεστράφησαν ανέρχεται σε 631. **Πολεμικά λάφυρα:** 7 τουφέκια πολωνικά, ένα τουφέκι ρώσσικο, ένα τουφέκι γερμανικό, 59 πιστόλια διαφόρου μεγέθους, πολλές εκατοντάδες μπουκάλες Μολότωφ, ποσότητες εκρηκτικής ύλης τοπικής κατασκευής, εκρηκτικά παρασκευάσματα με φυτίλι, μεγάλες ποσότητες εκρηκτικής ύλης και πολεμοφόδια για όπλα κάθε βελνεκούς και για πολυβόλα.

Όσον αφορά τη **λεια πολέμου**, πρέπει να ληφθεί υπ' όψη ότι στις περισσότερες περιπτώσεις τα όπλα δεν μπόρεσαν να κυριεύθουν, γιατί οι συμμορίτες και οι Εβραίοι πριν συλληφθούν τα έκρυβαν σε κρυψώνες που δεν μπόρεσαν να ανακαλυφθούν. Εξάλλου, ήταν αδύνατο να πάρει κανείς τα όπλα, λόγω του καπνού που τα ίδια τα στρατεύματα μας προκαλούσαν. Δεδομένου ότι τα οχυρά έπρεπε να καταστραφούν ολοσχερώς, δεν μπορούσαμε ούτε καν να σκεφθούμε να βρούμε τα όπλα μετά.

Οι χειροβομβίδες, οι εκρηκτικές ύλες και οι εμπροστικές μπουκάλες που κυριεύσαμε χρησιμοποιήθηκαν αμέσως στον αγώνα κατά των συμμοριτών.

Στην πολεμική **λεια** πρέπει επίσης να προστεθούν: 1.240 μεταχειρισμένα χιτώνια (μερικά από τα οποία είκαν την τανία του Σιδηρού Σταυρού και του μετάλλιου για υπηρεσία στην Ανατολή), 600 μεταχειρισμένα πανταλόνια, σιδηρά κράνη γερμανικά και εξαρτήματα διάφορα, 108 άλογα, 4 των οποίων βρίσκονται ακόμα στη ζώνη του γκέττο.

Ως τις 23 Μαΐου 1943 **είχαν μετρηθεί οι παρακάτω αξίες:** 4.400.000 ζλότου, περισσότερο των 5 ή 6 εκατομμυρίων ζλότου περίπου που δεν έχουν ακόμη μετρηθεί, σημαντική ποσότητα ξένου συναλλάγματος, μεταξύ του οποίου 14.300 δολλάρια και 9.200 χρυσά δολλάρια και μεγάλες ποσότητες κοσμημάτων, δαχτυλίδια, αλυσσίδες, ρολόγια κ.λπ.

Κατάστασην του γκέττο στο τέλος της επιχειρήσεως: εκτός από τα ακίντια Σ (στρατώνες αστυνομίας, νοσοκομείον και καταλύματα για τους φρουρούς των εργοστασίων), το γκέττο της Βαρσοβίας κατεστράφη ολοσχερώς. Εκεί όπου η δράση των βομβών δεν υπήρξε ολοκληρωτική, παραμένουν μόνο ημικαμμένοι τοίχοι. Άλλα απ' αυτά τα ερείπια θα μπορέσουμε να επανακτήσουμε τούβλα, πέτρες και χαλάσματα σε ποσότητα σχεδόν απεριόριστη.

Βαρσοβία, 15 Μαΐου 1943

* Πρόκειται προφανώς για τα στρατόπεδα της Τρεμπλίνκα II.

T

ο θρησκευτικό έμβλημα που αποτελεί συγχρόνως και έμβλημα του σύγχρονου κράτους του Ισραήλ, η Μενορά (η Επτάφωτη Λυχνία) χρονολογείται από το 1500 π.Χ., την εποχή της Εξόδου από την Αίγυπτο.

Η ιστορία της Μενορά

H Μενορά "που φιλοτέχνησε ο τεχνίτης Μπετσαλέλ (Βεσελεπήλ) για τη Σκηνή της Κιβωτού στην Έρημο του Σινά περιγράφεται λεπτομερώς σε δύο σημεία του Βιβλίου της Εξόδου (κεφ. κε': 31 - 38 και λζ': 17,24):

"Και ἐκαμε (ο Βεσελεπήλ) την λυχνία εκ χρυσίου καθαρού. Σφυρήλατον ἐκαμεν την λυχνίαν, ο κορμός αυτῆς και οι κλάδοι αυτῆς, αι λεκάναι αυτῆς και τα ἀνθη αυτῆς και οι κόμβοι αυτῆς, πόσαν εν σώμα μετ' αυτῆς. Και εξ κλάδοι εξήρχοντο εκ των πλαγίων αυτῆς. Τρεις κλάδοι της λυχνίας εκ του ενός πλαγίου αυτῆς και τρεις κλάδοι της λυχνίας εκ του άλλου πλαγίου αυτῆς. Τρεις λεκάναι αμυγδαλοειδείς εις τον ένα κλάδον, εις κόμβος και εν ανθός και τρεις λεκάναι αμυγδαλοειδείς εις τον άλλον κλάδον, εις κόμβος και εν ανθός, ούτως ἐκαμεν εις τους εξ κλάδους τους εξερχομένους της λυχνίας" κ.λπ.

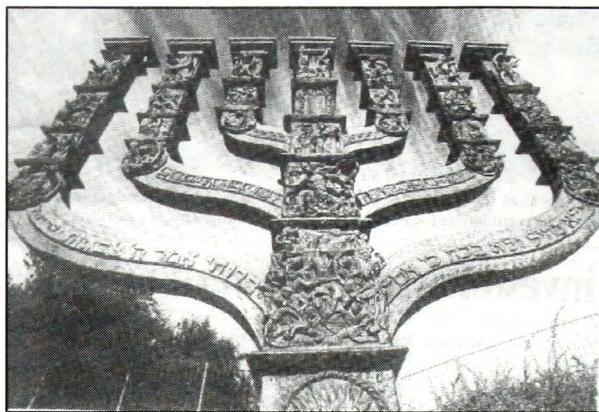
Η χρυσή λυχνία που κατασκεύασε ο Μπετσαλέλ τοποθετήθηκε στον Ιερό Ναό που έκτισε ο Βασιλεύς Σολομών το 953 π.Χ. περίπου, στην Ιερουσαλήμ. Κάθε μέρα ο Αρκιερεύς άναβε την λυχνία με "καθαρό έλαιο από ελαιάς κοπανισμένας". (Το ελαιόλαδο δίνει την καθαρότερη, διαιγέστερη και σταθερότερη φλόγα από όλα τα φυτικά έλαια).

Όταν ο Ναός του Σολομώντος καταστράφηκε από τον Ναβουχοδονόσορα, τον Βασιλέα της Βαβυλώνος το 587 π.Χ., το μεγαλύτερο μέρος του Εβραϊκού πληθυσμού του Ισραήλ, μαζί με την πνευσία του αιχμαλωτισθήκε και εγκαταστάθηκε στη Βαβυλώνα. 70 χρόνια αργότερα και αφού ο Πέρσης Βασιλεύς Κύρος ανέλαβε την Βαβυλώνα, εξέδωσε διάταγμα που επέτρεπε στους Εβραίους να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Μεταξύ αυτών που επέστρεψαν ήταν ο Προφήτης Ζαχαρίας, που εκάλεσε ενεργά τον πληθυσμό να ενωθεί και να ξαναχτίσει τον Ναό.

Η σημασία της Μενορά

S ε είναι από τα σπουδαιότερα οράματά του, είδε ο Ζαχαρίας "μια χρυσή Μενορά με επτά λυχνίες πλαισιωμένη από δύο δέντρα ελιάς. Τότε ρώτησε τον άγγελο: Τί σημαίνουν

Η ΜΕΝΟΡΑ

Η ιστορία και η σημασία της

"Άυτός είναι ο Λόγος Κυρίου... Όχι με τη Δύναμη, ούτε με την Ιωάννη, αλλά με το Πνεύμα μου".
(Ζαχαρίας 4: 2 - 6)

αυτά τα πράγματα Κύριε; Και ο άγγελος είπε:

"Άυτός είναι ο Λόγος Κυρίου προς τον Ζερουβαβέλ (τον λαϊκό αρχηγό των επαναπατρισμένων Εβραίων): "Όχι με τη Δύναμη, ούτε με την Ιωάννη, αλλά με το Πνεύμα μου" (Ζαχαρίας 4: 2 - 6).

Στο εβραϊκό πρωτότυπο, ο Ζαχαρίας ειδε στο όραμά του επτά λέξεις χαραγμένες στις επτά λυχνίες της Μενορά που απεκάλυψαν στον Προφήτη και μια ἀλλού όψη του φωτός της Μενορά: **Το Πνεύμα του Κυρίου που είναι υπεράνω κάθε δύναμης και κάθε ισχύος.**

Όταν ο Ρωμαίος Στρατηγός **Τίτος** κατέλαβε την Ιερουσαλήμ και κατέστρεψε τον Δεύτερο Ναό, το 70 μ.Χ., μετέφερε την Μενορά στην **Ρώμη**, σαν σύμβολο της καταστροφής της Ιερουσαλήμ, του Ιερού Ναού και του Εβραϊκού λαού. Αναπαράσταση της Μενορά είναι λαξευμένη πάνω στην **Αψίδα Θριάμβου** που κατασκευάσθη-

κε σε ανάμνηση αυτού του γεγονότος στην Αγορά της Ρώμης. (Ας σημειωθεί ότι επί 1878 χρόνια κανένας Εβραίος δεν περνούσε κάτω από αυτή την αψίδα. Πρώτη φορά πέρασαν Εβραίοι από εκεί όταν ανακηρύχθηκε η ανεξαρτησία του Ισραήλ το 1948).

Ιστορία και Βοτανική

Ηέντονη χρήση βοτανικών όρων στην περιγραφή της Επτάφωτης Λυχνίας στη Βίβλο, ώθησε τον Δρα Ε. Αρεούβενι και την Χάνα Αρεούβενι, τους πρώτους βιβλικούς βοτανολόγους του σύγχρονου Ισραήλ, να αναζητήσουν στους αγρούς του Ισραήλ φυτά, το σχήμα των οποίων να θυμίζει το σχέδιο της Μενορά. Η αναζήτηση τους οδήγησε σε μια μοναδική ανακάλυψη στον τομέα της Βιβλικής χλωρίδας: το ζεύγος Αρεούβενι ανακάλυψε ότι υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη από ένα εξαιρετι-

κά αρωματικό φυτό στο Ισραήλ, το σχήμα και τα χαρακτηριστικά του οποίου εικονογραφούν πλήρως το βιβλικό χωρίο που περιγράφει την λυχνία.

Το φυτό ανήκει στην οικογένεια Salvia. Ονομάζεται **Μοριά** στα εβραϊκά και Μάρβα στα συριακά (προφανώς το όρος Μοριά, όπου θα ελάμβανε χώρα η θυσία του Ισαάκ και οπου κτίσθηκε αργότερα ο Ναός, πταν ένας λόφος όπου φύτρωναν πολλά "μοριά"). Όταν το φυτό αυτό συμπιεσθεί και ξεραθεί, η ομοιότης του με τη Μενορά είναι ιδιαίτερα κτυπητή.

Φυτά "μοριά" και ελαιόδενδρα υπάρχουν σε αφθονία στον **"Λόφο της Μενορά"**, που βρίσκεται στο Νεότ Κεντουμίμ, το υπαίθριο Βιβλικό μουσείο του Ισραήλ. Το μουσείο αυτό που απέχει μόλις 10 λεπτά από το αεροδρόμιο του Μπεν Γκουριόν συγκεντρώνει πολλά από τα φυτά που αναφέρονται μέσα στη Βίβλο και στην Ταλμουδική λογοτεχνία.

ΣΥΜΒΙΩΣΗ

Του κ. ΛΕΩΝΙΔΑ ΖΗΣΙΑΔΗ

Οταν όμως μιλάς για γυρολόγους, μικροπωλητές και σαματά στους δρόμους, ο νούς σου πάει αυτόμata και κατ' ευθείαν στους συμπολίτες μας, τους Εβραίους, που ζούσανε αιώνες σ' αυτή την πόλη και ξαφνικά, ποιός να τους τό λεγε, κάθηκαν όλοι τους, όταν τους βρήκε η συμφορά της Κατοχής και η ομαδική βάρβαρη εξόντωσή τους.

Οι Εβραίοι ήταν η δεύτερη σε πληθυσμός ράτσα στη Θεσσαλονίκη πριν το '12. Συγκατοικούσε με Τούρκους, Έλληνες, Αρμένιδες, Βούλγαρους. Αρβανίτες, Λεβαντίνους, ώσπου με την προσφυγιά μας γέμισε η πόλη με Έλληνες, που ήρθαν συντριπτικά πρώτοι σε πληθυσμό.

Στην εποχή μας ήταν το πιο δραστήριο και ζωντανό στοιχείο της πόλης. Το σήμα κατατεθέν. Δεν υπήρχε εμπόριο, βιομηχανία, μικροεπιχείρηση, μαγαζί και παραμάγαζο, σαράφικο και συναλλαγή, χωρίς την παράλληλη και ζωντανή παρουσία των Εβραίων. Ήταν μειονότητα. Άλλα μειονότητα με κυριαρχητική οικονομική παρουσία.

Η φυλή των Σαλονικιών Εβραίων καριζόνταν κοινωνικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες, εκ διαμέτρου αντίθετες και ανόμοιες μεταξύ τους. Ήταν οι πλούσιοι μορφωμένοι μεγαλέμποροι, τραπεζίτες ή επιστήμονες, όλοι τους σκεδόν πολύγλωσσοι μεγαλοαστοί, μετρημένοι στα δάκτυλα. Και, παράλληλα, στους εβραϊμαχαλάδες και μακριά τους ήταν η πλευράγια, το μεγάλο πλήθος, οι δεκάδες χιλιάδες Εβραίοι της φτωχολογιάς. Οι μεροκαματιάρηδες, μικρομαγαζάτορες, μικροέμποροι, γυρολόγοι, χαμάληδες, μεταπράτες, μασουνιέρηδες, θεληματάρηδες, όλοι μικρής ή και μηδενικής μόρφωσης, που αγωνίζονταν όπως κι εμείς για τον "επιούσιον" τρέχοντας πίσω απ' τη

δραχμή και κάνοντας του κόσμου τις δουλειές, μακριά όμως πάντα απ' το υπαλληλίκι.

Μόνη ομοιότητα με την άλλη τάξη των Εβραίων, την αριστοκρατική, είχαν τη θρησκεία και τη γλώσσα τους, παραφθαρμένη ισπανική, κληρονομημένη από τους προγόνους τους, τους Σεφαρντίμ, που έφτασαν σ' αυτή την πόλη, βίαια διωγμένοι από τον Φιλίππο και την Ισαβέλα, τη χρονιά που ο Κολόμβος ανακάλυψε την Αμερική. Ο Σουλτάνος τους παραχώρησε άσυλο εδώ στη Θεσσαλονίκη, εξήντα τρία χρόνια μετά την κατάκτησή της, και οι Εβραίοι της Ισπανίας ανταμώσανε εδώ με τους άλλους Εβραίους της διασποράς, τους Ασκεναζίμ, που ήρθαν κι αυτοί διωγμένοι τότε, πριν από είκοσι χρόνια, από τη Βαυαρία κι από άλλες γερμανόφωνες χώρες.

Εβραϊκές όμως, κοινότητες υπήρχαν στην πόλη μας και από την αρχαιότητα, πριν από τη γέννηση του Χριστού και ξέρουμε ότι το 53 μ.Χ., η Συναγωγή των Εβραίων υποδέχθηκε τον Απόστολο Παύλο, να τον ακούσει τί έχει να τους πει για τη νέα θρησκεία.

Μέσα σ' όλο τον κόσμο που έτρεχε κυνηγώντας το καρβέλι, οι συντοπίτες μας οι Εβραίοι τρέχανε κι αυτοί πρώτοι και καλύτεροι, κάνοντας εκτός των άλλων πολλά χαρακτηριστικά επαγγέλματα. Ήταν οι μεταπράτες της αγοράς, που είχανε ειδικευθεί σε δουλειές του ποδαριού. Άυτοί που δίνανε το δικό τους τόνο στην αγορά και στις γειτονιές. Μια έβλεπες τον Τζάκο να πουλάει σε καρότσι ροδάκινα "λίγο χτυπημένα, λίγο βαρεμένα", φτηνά, να φάει η φτωχολογιά, που τα διαπραγματεύθηκε από κάποιο καϊκί πριν τα πετάξουν ανοιχτά στη θάλασσα, και την άλλη να πουλάει, ο ίδιος, υφάσματα "της πυρκαϊάς και της ασφάλειας", που τα απέσπασε από κάποιο στοκ συμπατριώτη του εμπόρου.

'Άλλες φορές ο Ντανιέλ διαλαλούσε κάλτσες και φανέλες από τα κατασκεμένα και, ξαφνικά, τον έ-

βλεπεις να διαπραγματεύεται παλιά έπιπλα και σκεύη, μαζί με παντζούρια από κατεδάφισην. Πανέξυπνοι, κεφάτοι και μεταροσιωμένοι από τον πυρετό για το αλισθερίσι, ήταν ατοίδες στό λογαριασμό και οι συναλλαγές τους ήταν, εδώ που τα λέμε, πιο τίμιες από των δικών μας.

Πιστεύανε ότι είναι ευφυΐα η εντιμότητα στις συναλλαγές σου, ανεξάρτητα από την έμφυτη κλίση τους στο παζάρι, που το εξασκούσαν με μαεστρία και το θεωρούσαν ότι είναι μέσα στο τίμιο εμπορικό παχνίδι. Στα τραγουδιστά τους σλόγκαν, που τα ξεφωνίζανε πρίμο σεγκόντο οι συνήθως δύο συνεταίροι, κουνώντας το δάχτυλο προς την κατεύθυνση του εμπορεύματος, ξεκαθαρίζανε μια και καλή την κατάσταση και την καπνορία του και δεν αφήνανε καμία αμφιβολία για την ποιότητά του:

Λίγο χτυπημένα
λίγο βαρεμένα
είναι τα ροδάκινα
πάρε κι απού μένααα...

Σε αντίθεση με κάτι δικούς μας κουτοπόνηρους, που σου χώνουνε τα σάπια μαζί με τα καλά στη σακούλα και σε καζικώνουνε ύπουλα. Αυτή η διαφορά αντιλήψεων έγινε αιτία να ευδοκιμήσουν στην αγορά οι Εβραίοι μικροπωλητές, όπως άλλωστε και οι εμποροί, και να πάρουν το πάνω χέρι, ενώ οι δικοί μας με τις μικροπονηριές τους νά ρχονται δευτεροί. Με εξαίρεση βέβαια τους Καραμανλήδες, που τους είδαν οι Εβραίοι και τρόμαξε το μάτι τους. Τα καρότσια με τους δύο περιστασιακούς Εβραίους συνεταίρους, τριγυρνούσαν και στις γειτονιές, όπου ακουγότανε σε ντουέτο κεφάτο το εμπορικό τους τραγούδι, πρόδρομος των σημερινών μελωδικών σλόγκαν της τηλεόρασης:

Τζάμπα τα βάλαμε
χάρισμα τα βάλαμε
τζάμπα τα βάλαμε
για να φάτε κόσμεεε.
(ρεφραίν) Τρία δωδεκάμισυ πάρτε το χαμπάρι
τρία δωδεκάμισυ πάρτε το χαμπάρι
(κουπλέ) Τριλάθπκε τ' αφεντικό
και τα δίνει τζάμπα (δις)
Είνι της πυρκαϊάς, είνι της ασφάλειας (δις).

Και δώστου ξεφωντό στις γειτονιές και τα σοκάκια κι οι γυναίκες να σταματούν τη λάτρα και να βγαίνουν με τις ρόμπες και τις μασιές των μαλλιών στο χέρι, να ψωνίσουν από τον "τσιφούτη".

Η γενιά μας πρόλαβε να δει και τους πλικιωμένους Εβραίους, ντυμένους με την εθνική τους ενδυμασία. Οι στολές αυτές με τις περιφερόμενες αρχόντισσες και τους παππούδες, ήταν καθημερινό θέαμα.

Οι σχέσεις μας με τους Εβραίους γίνανε καλές και φιλικές, μόνο αφού πέρασαν χρόνια και συνηθίσαμε ο ένας τον άλλον. Όσο να μας ενώσει η δυστυχία, ούτε εμείς ούτε αυτοί βλεπόμασταν με πολύ καλό μάτι. Τους λέγαμε "γιαχουντήδες" και "τσιφούτη-

δες" κι αυτοί μας λέγανε "λεμοντζήδες".

Κυριαρχη οικονομικώς μειονότητα, όπως ήταν στην Τουρκοκρατία, ανησύχησαν με την ελληνοποίηση της πόλης το '12 και την αύξηση του πληθυσμού μας το '22, τότε που κατέφθασε κατά κιλιάδες ζωντανός Ελληνισμός από τη Μικρά Ασία και τη Θράκη, κυριαρχη κι αυτή μειονότητα μέσα στην Τουρκία και με το μάτι της γαρίδα για "δουλειές".

Οι Εβραίοι εντυπωσιασμένοι πάντα από καθετί το Ευρωπαϊκό, ζήσανε τη συμμαχική απόβαση του '15, τότε που η Θεσσαλονίκη γέμισε μέχρι τα μπούνια από Γάλλους, Άγγλους, Σέρβους, Αλγερινούς, Ινδούς, Μαυριτανούς, δουλέψανε τρελά μαζί τους, τους πούλησαν της Παναγιάς τα μάτια κι ό,τι σκάρτο τους βρισκότανε και γέμισαν τα κεμέρια τους με φράγκα και στερλίνες.

Ρίχνανε λοιπόν περιφρονητικά βλέμματα, συγκρίνοντας εμάς, τα νέα υποανάπτυκτα αφεντικά τους, με τους απαστράπτοντες Ευρωπαίους κι ήταν η κρίση τους όλο κολπί και ειρωνεία.

Σιγά - σιγά όμως, με τον καιρό και με την ισοπεδωτική δύναμη της ανάγκης και της φτώχειας, αποδεχθήκαμε ο ένας τον άλλο. Και τα παιδιά της δεύτερης γενιάς, γίναμε συμμαθητές και φίλοι. Πολεμήσαμε μαζί σαν αδέλφια το '40 και το '41. Και στην Αντίσταση, στις πόλεις και στα βουνά, είχαμε πολλούς Εβραίους που αγωνίζονταν μαζί μας, πολεμώντας τον κοινό εχθρό.

Η φυλή των Σαλονικιών Εβραίων έκασε πολλούς στον πόλεμο του '40. Κι όταν το '43, στην τραγική αυτή χρονιά της Κατοχής, φορτώνανε τα ναζιστικά τέρατα στα τρένα τις δεκάδες κιλιάδες Εβραίους συμπολίτες μας, κινήσαμε γη και ουρανό, κυρίως η Οργάνωσή μας, να τους αποσπάσουμε από τα δόντια των δημίων τους, να τους κρύψουμε στα σπίτια μας ή να τους στείλουμε στο βουνό. Θέλεις όμως ο φόβος των αντιποίων για τις γυναίκες και τα παιδιά τους, θέλεις η ανεξήγητη στάση του Αρχικαββίνου τους, κάτισανε αμήκανοι και παραζαλισμένοι, φορώντας το άστρο του Δαυίδ στο στήθος και αποδέχθηκαν τη μοίρα τους, ελπίζοντας ίσως, ότι θα γλιτώσουν το θάνατο...

Η παρέα μας έκλαψε πολλούς καλούς μας φίλους, που φύγανε και δε γυρίσανε, όπως δε γυρίσανε σχεδόν όλοι οι συμπολίτες μας Εβραίοι. Πολλοί δικοί μας, παίζοντας το κεφάλι τους, κρύψανε Εβραίους ως το τέλος του πολέμου, αλλάζοντας τα ονόματά τους σε χριστιανικά. Άλλα η προσφορά τους ήταν έντονη και υπήρχε καθημερινά ο κίνδυνος από τους χαφιέδες και τα καθάρματα τους ταγματασφαλίτες και τους Δαγκουλαίους, που πολλοί από αυτούς διετέλεσαν και στο παρελθόν εβραιοφάγοι, μέσα από την όχι και τόσο κωμική οργάνωση των Τριών Έψιλον. Αρκετοί Εβραίοι λάκισαν για το βουνό και σώθηκαν. Ήταν όμως ελάχιστοι. Ο πληθυσμός τους κάθηκε οριστικά. Άντρες, γυναίκες, παιδιά, βρέφη. Κρίμα.

(Από το βιβλίο του "Θεσσαλονίκη, δύο θυμάραι", εκδοτικός οίκος "Παραπηρτής", Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 50 κ.ε.)

Η εφαρμογή του "Ου φονεύσεις" από τους Εβραιούς

Με αφορμή ένα δημοσίευμα

Το πολύ σοβαρό πνευματικό περιοδικό "Ευθύνη", στο τεύχος του Απριλίου 1991 έθεσε προς εξέταση το θέμα "Ο Άνθρωπος και ο Πόλεμος". Μεταξύ εκείνων που απάντησαν στο ερώτημα είναι κι ο Μητροπολίτης Κορίνθου κ. Παντελεήμων. Στην απάντηση του ο κ. Παντελεήμων δεν παρέλειψε να κάνει και αντισημιτική προπαγάνδα, σημειώνοντας:

"Παραλείπω το "ου φονεύσεις" του Μωσαϊκού Δεκαλόγου, γιατί παρά την ροτή απαγόρευση αυτή, οι Εβραίοι και τότε εξόντωσαν όλους τους λαούς της γης Χαναάν, όπως σημερα εξόντωσαν τους δυστυχείς Παλαιοτίνιους".

Όπως ίσως θυμούνται οι αναγνώστες μας, ο κ. Παντελεήμων είναι ο συγγραφέας αντισημιτικού βιβλίου - που το κυκλοφόρησε προ ετών στα ελληνικά και στα αγγλικά - με τίτλο "Εβραίοι και Χριστιανοί".

Στον Μητροπολίτη Κορίνθου σείχε τότε απαντήσει με επιστημονικά δεδομένα ο Ραββίνος κ. Ηλ. Σαμπετάι, το δε Κ.Ι.Σ. την σείχε καλέσει να λάβει μέρος σε δημόσιο διάλογο, χωρίς όμως να λάβει ποτέ απάντηση.

"Οσον αφορά τώρα το συγκεκριμένο απόσπασμα, που δημοσιεύουμε παραπάνω, και σ' αυτό ο κ. Παντελεήμων δεν υπήρξε τυχερός! Στο ίδιο τεύχος της "Ευθύνης" κι απαντώντας στο ίδιο ερώτημα, ο Σύμβουλος Επικρατείας Δρ. Τάσος Ν. Μαρίνος γράφει συμπτωματικά τα παρακάτω για την εφαρμογή της θεικής εντολής του "ου φονεύσεις" από τους Εβραίους:

"Η Παλαιά Διαθήκη αφιερώνει πολλά κεφάλαια στον πόλεμο, τον οποίον κατά κάποιο τρόπο και πθικοποιεί και τούτο διότι, όταν ο ανέστιος και πλάνης Ισραήλ εγκαταστάθηκε στη γη της επαγγελίας υπο-

χρεώθηκε να κάνει μακρούς και σκληρούς αγώνες εναντίον αυτών που αμφισβητούσαν το δικαίωμά του να εγκατασταθεί σ' αυτή τη γη. Από την άποψη αυτή, ο πόλεμος πάρει ιερό χαρακτήρα, γιατί έχει την έγκριση του Θεού, που συμμετέχει σ' αυτόν. Είναι χαρακτηριστικό, δύον αφορά το θέμα αυτό, το Δευτερονόμιο (Κεφ. 20, σ. 3): "Άκουε Ισραήλ! υμείς πορεύεσθε σήμερον εις τον πόλεμον επί τους εχθρούς υμών. Μη εκλεύσθω η καρδία υμών. Μη φοβείσθε μηδέ θραύσθε, μηδέ εκκλίνετε από προσώπου αυτών ότι ο Κύριος ο Θεός υμών, ο προπορευόμενος μεθ υμών, συνεκπολεμήσει υμίν τους εχθρούς υμών και διασώσει υμάς".

Αλλά το τέλος του πολέμου κατά τους θεοφορούμενους διδασκάλους του Ισραήλ είναι η ειρήνη. Πρώτοι αυτοί εδίδαξαν ότι ο πόλεμος δεν είναι δημιούργημα του Θεού, αλλά αποτέλεσμα των αμαρτιών μας, που το ανέχεται. Εκείνος προσωρινά, μέχρι την ημέρα κατά την οποίαν "τόξον και ρομφαίαν και πόλεμον συντρίψει από της γης" (Ωσέα 2, 18), οπότε οι λαοί, θα "κατακόψουσει τας ρομφαίας αυτών εις ἀρότρα και τας ζιβύνας αυτών εις δρέπανα και ουκέτι μη ἄρι έθνος επ' έθνους ρομφαία και ου μη μάθωσι ἐτι πολεμεῖν", αλλά "συμβοσκόθεσται λύκος μετά αρνός και πάρδαλις συναναπαύεται μετά ερίφω και μοσχάριον και ταύρος και λέων ἀμά βοσκηθήσονται και παιδίον μικρόν ἀξει αυτούς" (Μιχαήλ 4, 3).

Δεν χρειάζεται κανένας περαιτέρω σκολιασμός από μέρους μας. Το μόνο ερώτημα που τίθεται αυθόρυμπτα, είναι αν κάποτε η επιστήμη και η ιστορική αλήθεια θα υπερισχύσει της ανεύθυνης προπαγάνδας.

Ιουδήθ!

Τ' άστρο το κίτρινο καρφώθηκε, της νύχτας,
πάνω στο στήθος το σφιχτό της Ιουδήθ!
Αυτή με κοίταξε γεμάτη απορία...
Το φιλντισένιο μπούστο έγινε μαύρο
από το αίμα που πετάχτηκε κοχλάζοντας,
κάτω απ' το βάναυσο ραβδί Κατακτητή!

Στα κόκκινα μαλλιά της Ιουδήθ
ίδωνε η αγωνία του αγνώστου,
καθώς κατέβαινε και χώνονταν στα μάτια...
Τότε, βαθιά μέσα μου απλώθηκε με μιας
μακρύ ένα πέλαγος βουβής απελπισίας!

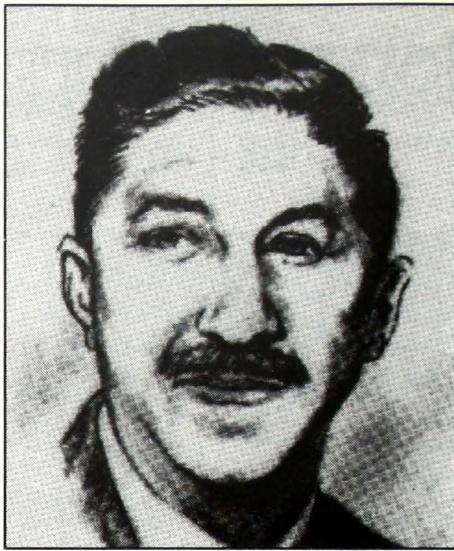
Χρόνια μετρώ τις στέγες, ν' ανταμώσω
'κείνο το βλέμμα, Γοτθικό καρφί,
κι αλεξικέδαυνο που τρύπησε το χρόνο,
σέργοντας πάνω του την θλίψη ώρας οδύνης,
που κατεβαίνει από υδρορροές μοναξιάς...
Πλανιέμαι ανάμεσα σε λειτές και συμπίδες,
- πίσω μου ορθώνονται οι μέρες ίδιες κι άδειες...
όπως κι εκείνης, σ' ένα γρήγορο ταξίδι,
καθώς κοιτάμε απ' το υγρό το παραθύρο
του τρένου της φυγής... Της οιμωγής...

Στέκει η εξορία αυτή χωρίς επιστροφή,
γιατί τα τόξα κατευθύνουν την πορεία...
Μονάχα πουν και πουν, κάποιων σταθμών
οι ξέθωρες ταμπέλες ονομάτων,
ίχνη ανεξίτηλα στης μνήμης τα περβάζια,
φωτίζουν ξαφνικά μνήμης σημάδια!

Κι έρχεται πίσω μου λυσσάντας ο βοριάς,
βαρδάρης μανιασμένος και χιονιάς,
φυσομανώντας για ν' απογυμνώσει,
να σβήσει... Να σκεπάσει... Ν' αφανίσει
μνήμες θαμπές πια στον μιαλού το σηκωμό!

Μια μουσική σαν να φυσάει εντός μου τώρα
ένα τραγούδι μανιακής κι άσβηστης φλόγας,
φλόγας εκδίκησης, τρανής, παμφάγας φλόγας,
που κατακαίει τα φύλλα, τα κλαδιά,
της πιο άδικης κι ανίερης ιστορίας!

...Σηκώθηκαν τα μάτια από τις στάχτες
κι ένοιωσα ξάφνου εξόριστος... Νεκρός...
Μονάχα τ' άρωμα πλανιόταν στον αιθέρα,
τ' άρωμα από τα κόκκινα μαλλιά της Ιουδήθ!
Θεσσαλονίκη, 1988 Δημήτρης Κύρου

Αβραάμ Μάσλοου Οδηγός για τον ανώτερο εαυτό μας

Ο Αβραάμ Μάσλοου (ερευνητής, ψυχολόγος και καθηγητής του Πανεπιστημίου Μπράνταϊς) είναι γνωστός στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες σ' όλους όσους ασχολούνται με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του ανθρώπου.

Ο Μάσλοου (1908 - 1970) θεωρείται ως ο κατ' εξοχήν θεωρητικός που ασχολήθηκε με τα κίνητρα του ανθρώπου, ξεκινώντας από την αδιαμφισβήτητη καλωσύνη που διαθέτει ο άνθρωπος.

Κύρια έργα του: "Principles of Abnormal Psychology" (1951), "New Knowledge in human values" (1959), "Toward a Psychology of being" (1962).

Η βασική αρχή του Μάσλοου ήταν ότι ο κάθε άνθρωπος έχει ένα "πραγματικό εαυτό" και μέσω αυτού μπορεί να επιτύχει με την ανάδυση μέσα από τα βάθη του υποσυνειδήτου, την αυτοπραγμάτωσή του.

Η διεθνώς αποδεκτή κλίμακα των αναγκών του ανθρώπου που καθιέρωσε ο Μάσλοου τις κατατάσεις ιεραρχικά από τις βασικά βιολογικές, μέχρι εκείνες του αυτοσεβασμού:

1. Φυσιολογικές ανάγκες (φαγητού, στεγάσεως, ενδύσεως, σεξ).
2. Ανάγκες ασφαλείας της εργασίας (ότι κάποιος έχει εξασφαλισμένους τους πόρους που πρέχονται από την εργασία του).
3. Ανάγκες εκδηλώσεων συμπαραστάσεως (συνεργασία, αγάπη, δημιουργικότητα) από τα μέλη της εργασιακής ομάδας (αίσθημα σιγουρία από το γεγονός ότι ο εργαζόμενος "ανήκει σε ομάδα").
4. Ανάγκες εκτιμήσεως και σεβασμού της προσωπικότητας του κάθε ατόμου από μέρους των

συναδέλφων, του εργοδότη, του κοινωνικού περίγυρού του κ.λπ.

5. Ανάγκη αυτοπραγμάτωσης των ατομικών δυνατοτήτων, ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική κατάξιωση που ο καθένας θεωρεί απαραίτητη.

Ο άνθρωπος επιζητά διαδοχικά την ανώτερη κλίμακα αναγκών, αφού επιτύχει την προηγούμενη.

Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή, στην κοινωνική ζωή υπάρχει μια ιεραρχία αναγκών και ικανοποιήσεων. Αυτή η ιεραρχία των ανθρωπίνων παρορμήσεων και συμπεριφορών προέρχεται από το ότι ο κάθε ανθρώπινος οργανισμός διαθέτει μια ενδιάθετη επιταγή να χρησιμοποιήσει όλες του τις δυνάμεις για να επιτύχει την αυτοπραγμάτωσή του.

Στην "Ψυχολογία του Είναι", που καθιέρωσε ο Μάσλοου, οδηγός του "είναι το πλήρως εξελισσόμενο, αυτοπραγματώνόμενο ανθρώπινο πλάσμα". Η πεποίθησή του ότι η ατομική αυτοπραγμάτωση και η συλλογική επιτυχία αλληλοσυνδέονται, οδήγησε τη θεωρία του Μάσλοου στο να καθιερωθεί τόσο μεταξύ των κοινωνικών αναζητητών, όσο και μεταξύ των προοδευτικών επιχειρηματιών. Ο Μάσλοου προσφέρει στον άνθρωπο ένα ανοιχτό όραμα, γεμάτο ελπίδα που στηρίζεται στις καθαρά ανθρώπινες δυνάμεις.

Σύντομη βιβλιογραφία:

- A. Maslow, "Motivation and Personality", (New York: Harpers and Row, 1954).
- Δ.Κ. Μαγκλιβέρα, "Κοινωνική Επικοινωνία" (Αθήνα: Παπαζήσης, 1990, όγδοο έκδοση), σελ. 320.
- Εγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. II, σελ. 1097.

ΙΩΣΗΦ ΛΟΒΙΓΓΕΡ

(1914 - 1991)

Συνέχεια από την σελ. 2

Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ εργάστηκε επίσης, όσο κανένας άλλος, για τη συνεργασία της Ελληνικής Ορθοδοξίας με τον Ελληνικό Εβραϊσμό. Μεταξύ των φίλων του υπήρξαν Αρχιεπίσκοποι. Μητροπολίτες και άλλοι παράγοντες της Εκκλησίας, οι οποίοι αναγνώριζαν τις προσπάθειες πιν κατέβαλε και την καλή πρόθεση του εκλιπόντος.

Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ έλαβε με πολλούς τρόπους μέρος στην Εθνική Αντίσταση, όχι μόνο λόγω του γενικού διωγμού που υπέστησαν οι Εβραίοι, αλλά και λόγω της ελληνικής του συνειδήσεως.

Ως εργοδότης - βιομήχανος - ο Ιωσήφ Λόβιγγερ υπήρξε φίλος, πατέρας και πραγματικός συμπαραστάτης των συνεργατών του. Το πικρό δάκρυ των συνεργατών του που τον συνόδεψε στην κηδεία του, αποτελεί την πραγματική απόδειξη.

Τέλος, ως άνθρωπος, ο Ιωσήφ Λόβιγγερ υπήρξε επιφανειακά δύσκολος κι απρόσιτος. Στην πραγματικότητα όμως είχε μια μεγάλη καρδιά, όσο κι αν ήθελε να κρύβει τα πραγματικά του αισθήματα.

Η κηδεία του

Στην κηδεία του, που έγινε την Τετάρτη 10 Απριλίου, παρέστησαν πρόσδοτοι και εκπρόσωποι Εβραϊκών Οργανισμών, Κουνοτήτων και Οργανώσεων από όλη την Ελλάδα, πολλοί επίσημοι και πλήθος φίλων. Μεταξύ αυτών ο πρέσβης της Γερμανίας κ. Βέρνερ Γκράφ φρον Σούλενμπεργκ, ο πρέσβης του Ισραήλ κ. Δαβίδ Σασών, ο πρέσβης της Ουγγαρίας δρ. Kincses Laszlo, ο αντιτρόπερος της Βουλής Παν. Κοητικός, ο γεν. γραμματεας Λαζήκης Επιμόρφωσης κ. N. Αναγνωστόπουλος, ο βουλευτής κ. Θ. Καύμης, οι καθηγητές κ.κ. Δ. Βαρώνος, Φ. Μπουμουτίδης και Αθ. Δεληκωστόπουλος, ο πρόεδρος του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού κ. Γερ. Αποστολάτος, ο τ. υπουργός κ. Εμμανουήλ Κοθρής, ο κ. Σωτ. Παπαστρατής, ο οποίος βοήθησε στην Κατοχή του Ιωσήφ Λόβιγγερ και τη γυναίκα του να διαιρύγονταν τη σύλληψη από τους Ναζί, ο κ. Αντ. Λιβάνης, διευθυντής της Κουνοβούλευτικής Ομάδας του ΠΑΣΟΚ κ.ά. πολλοί.

Στη σωρό του Ιωσήφ Λόβιγγερ κατατέθηκαν στεφάνια εκ μέρους του πρωθυπουργού κ. Κ. Μητσοτάκη, του προέδρου του ΠΑΣΟΚ κ. Α. Παπανδρέου, του υπουργού Εξωτερικών κ. Α. Σαμαρά, του πρέσβη της Γερμανίας, του Προσωπικού της πρεσβείας του Ισραήλ και προσωπικών φίλων του νεκρού.

Οι επικήδειες ομιλίες

Κατά την κηδεία, τον νεκρό αποχαιρέτησαν ο σοφολογιώτας ζαββίνος Αθηνών κ. Ιακώβος Αράρ, ο εκπρόσωπος της Ι.Κ. Θεσσαλονίκης κ. Βίκτωρ Βενουζίου και ο πρόεδρος της Στοάς

"Φίλων" Μπενέ - Μπερίτ κ. Ραφαήλ Σαμπετάι.

Εκ μέρους του Κεντρικού Συμβουλίου Ελλάδος αποχαιρέτησε τον αειμνηστο πρόεδρο ο αντιπρόεδρος κ. Νικήμ Μαΐς. Δημοσιεύουμε ολόκληρη την ομιλία του κ. Μαΐς, γιατί σ' αυτήν αναλύεται ανάγλυφα η προσωπικότητα και η μεγάλη προσφορά του αποθανόντος.

"Στα μεγάλα γεγονότα το μυαλό σταματά, γιατί η πραγματικότητα ξεπερνά τη δύναμη του νου και γιατί τα λόγια είναι φτωχά - πολύ αδύναμα - για να εξφράσουν τα συναισθήματα. Είναι δυνατό να προσπαθήσεις να μιλήσεις όταν έχεις μπροστά σου νεκρό τον άνθρωπο που ενσάρκωσε την ιστορία του Ελληνικού Εβραϊσμού των τελευταίων πενήντα χρόνων; Δεν πρόκειται για ένα κυπαρίσσι που το χτύπησε ο κεραυνός του θανάτου, έχεις μπροστά σου τον ίδιο τον Εβραϊσμό της Ελλάδος, μια και για διάστημα μισού αιώνα, ο Ιωσήφ Λόβιγγερ συμβάδισε, διαμόρφωσε και ηγήθηκε των Ελλήνων Εβραίων.

Από το πρώτο διάστημα που ήρθε στην Ελλάδα, ο Ιωσήφ Λόβιγγερ δούλεψε με διάφορες ιδιότητες, ως απλός ομόθρησκος, αλλά και ως αξιωματούχος, για την προστήση των συμφερόντων, των αξιών, των ιδανικών, της πίστης μας. Και προχώρησε δημιουργικά περισσότερο: διαμόρφωσε τον σύγχρονο Ελληνικό Εβραϊσμό.

Στους πολλούς αιώνες που οι Εβραίοι βρισκόμαστε στον τόπο αυτόν, είχαμε την τύχη να έχουμε αξιόλογους ηγέτες. Τους περισσότερους οι σύγχρονοι δεν τους γνωρίσαμε ή δεν τους γνωρίσαμε τόσο βαθεία και πλατεία όσο τον Ιωσήφ Λόβιγγερ. Οι σύγχρονες γενιές των Εβραίων αναπτυχθήκαμε κάτω από τον προστατευτικό ίσκιο του Ιωσήφ Λόβιγγερ. Γιατί ακριβώς αυτή είναι η συμβολή του νεκρού που αποχαιρέταμε: ότι δημιούργησε μια προστατευτική αγκαλιά για όλους μας. Με την ηγεσία του Λόβιγγερ, οι Κουνότητες και κυρίως το Κ.Ι.Σ. ισχυροποιήθηκαν ώστε να αποτελούν εστία ζωής και δύναμης για τους λιγοστούς Εβραίους που ζούμε στην Ελλάδα, μετά το τέλος του τραγικού Ολοκαυτώματος.

Ο αδαμάντινος χαρακτήρας, ο καθαρός νους μαζί με την ισχυρή του προσωπικότητα ενσάρκωναν απόλυτα τα πιστεύω της εβραϊκής του καταγωγής.

Ο Λόβιγγερ δεν υπήρξε εύκολος χαρακτήρας και πολλές φορές ακόμη και οι στενοί συνεργάτες του δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε τον τρόπο σκέψης και τις ενέργειές του. Ακόμα όμως κι όταν δεν καταλαβαίναμε, είμαστε βέβαιοι ότι όσα σκεπτόταν ή έπραττε θα απέβαιναν τελικά πρός όφελος του Εβραϊσμού. Γιατί η βάση του προβληματισμού και των ενεργειών του νεκρού πρόεδρου μας ήταν πάντα το πώς θα εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα της ολότητας.

Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ είχε το μεγάλο προσόν για την ηγέτη να είναι οραματιστής και πραγματιστής. Σκεπτόταν, προγραμμάτιζε κι οδηγούσε σε κορυφές που τις θεωρούσαμε απρόσιτες, σε επιτεύγματα που τα νομίζαμε ακατόρθωτα.

Στη διάρκεια της ζωής του ο Ιωσήφ Λόβιγγερ έκανε πολλές γνωριμίες, απέκτησε πολλούς φίλους, διέθετε κάποιες στιγμές μεγάλη δύναμη. Σε καμία περίπτωση δεν χρησιμοποίησε αυτές του τις δυνατότητες για ιδιοτελείς σκοπούς, για τον εαυτό του τον ίδιο, για συγκεκριμένα πρόσωπα. Όση δύναμη είχε, τη διέθετε πάντα για το σύνολο, για όλους μας. Αυτό ίσως είναι το κύριο χαρακτηριστικό στοιχείο του τρόπου που προσέφερε τις υπηρεσίες του ο Ιωσήφ Λόβιγγερ: η απόλυτη, η απέραντη προσφορά του υπέρ του συνόλου.

Ο Λόβιγγερ είχε την αιδοναμία να κρύβει τα αισθήματά του. Κάτω όμως από τη σκληρή μορφή και τους αυστηρούς τρόπους του υπήρχε μια χρυσή καρδιά. Αγαπούσε τους πάντες κι ας μην το έδειχνε. Έπρεπε να τον πλησιάσεις, να του ανοίξεις πρώτος την καρδιά σου για να μπορέσεις να βρεις τα πλούσια δώρα και τη μεγάλη αγάπη που είχε η δική του καρδιά. Μέσα στα μάτια του, στο ωραίο πραγματικά βλέμμα του, υπήρχε ένα ζωντανό φως που σου έδινε θάρρος στις δυσκολίες, τη βεβαιότητα ότι εκείνος ήταν κοντά σου, τη γλυκύτητα της αγάπης του.

Θα σταθώ ακόμη σ' αυτό το ζωντανό παρόν του επί σειρά ετών προέδρου του Κ.Ι.Σ. Σε κάθε αντιξότητα, σε κάθε σοβαρό πρόβλημα (κι ο Θεός μόνον γνωρίζει πόσα πολλά και μεγάλα προβλήματα αντιμετωπίσαμε σε καθημερινή σχεδόν βάση), σε κάθε δυσκολία όλοι - και στην Αθήνα και στην επαρχία - στρέφαμε ενστικτωδώς τη σκέψη μας προς τον Λόβιγγερ. Γνωρίζαμε ότι εκείνος θα έβρισκε την καλύτερη διεξόδο, την πιο κατάλληλη για όλους μας λύση. Δεν ανησυχούσαμε, αφού ο Λόβιγγερ ήταν εδώ. Εκείνος ήξερε τί έπρεπε να κάνει!

Νώθει ο Εβραϊσμός πραγματικά ορφανεμένος σήμερα. Βέβαια, ο δρόμος μας θα συνεχιστεί, όπως βαδίζουμε αιώνες τώρα, τιμώντας τις υποθήκες που μας άφησε ο εκλιπτών θα πρέπει τώρα να ισχυροποιήσουμε όλες τις δυνάμεις μας στο δυνατό μεγάλυτερο βαθμό.

Τί να πω, λοιπόν, για το τί χρωστά ο Ελληνικός Εβραϊσμός στον άνθρωπο που είναι νεκρός μπροστά μας. Το γνωρίζει ο καθένας μας, το αισθανόμαστε όλοι - όσοι είμαστε εδώ και όσοι παρακολουθούν με την σκέψη τους την τελετή. Με ποιά λόγια να εκφράσουμε όσα νιώθουμε: Απλά εκ μέρους των συνεργα-

τών του στο Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων, Οργανισμών και Οργανώσεων, καθώς και του προσωπικού του Κ.Ι.Σ., λέω:

ΣΕ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΓΙΑ ΌΛΑ ΟΣΑ ΜΑΣ ΠΡΟΣΕΦΕΡΕΣ ΙΩΣΗΦ ΛΟΒΙΓΓΕΡ. ΣΕ ΕΥΓΝΩΜΟΝΟΥΜΕ!

Παρακαλώ, μαζί με τους φαβίνους μας, το Θεό να δεχθεί στην αγκαλιά του τον Ιωσήφ Λόβιγγερ και σφίγγω εκ μέρους των Ελλήνων Εβραίων το χέρι της γυναίκας του και του γιου του και τους διαβεβαιώνω ότι πρέπει να αισθάνονται υπερήφανοι, γιατί ο Ιωσήφ Λόβιγγερ ήταν δικός τους.

Σε αποχαιρετούμε αείμνηστε Πρόδεδρε. Θα σε θυμόμαστε πάντα και θα αναζητούμε δύναμη από τη σοφία και το παράδειγμά σου.

Τεέ Μενουχατό Καβότ".

Συλλυπητήρια μπνύματα

Ια το θάνατο του Ιωσήφ Λόβιγγερ απέστειλαν τηλεγραφήματα προσωπικότητες της Ελλάδος και του εξωτερικού.

• Έκ μέρους της κυβέρνησης και της Νέας Δημοκρατίας, ο πρωθυπουργός κ. Κων. Μητσοτάκης έστειλε το ακόλουθο τηλεγράφημα:

"Για τον θάνατο του Ιωσήφ Λόβιγγερ, διακεκριμένου πολίτη της Ελλάδος, εξέχοντος στελέχους της Ισραηλιτικής Κοινότητος και αγωνιστού της ελευθερίας με πρωική δράση κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δεχθείτε τα θερμά συλλυπητήρια της ελληνικής κυβερνήσεως, του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας και εμού προσωπικώς".

• ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΑ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΑ έστειλαν επίσης ο πρόδεδρος του ΠΑΣΟΚ κ. Ανδρέας Παπανδρέου, ο υπουργός κ.κ. Προεδρείας Μιλιτιαρίς Έβερτ, Τουρισμού Γιάννης Κεφαλογιάννης, Εθνικής Αμύνης Ιωάννης Βαρβιτσιώτης, ο γεν. γραμματέας Αποδήμου Ελληνισμού κ. Ανδρέας Ζαΐμης, οι δήμαρχοι Αθηναίων και Κω κ.κ. Αντ. Τρίτσης και Κων. Καΐσσερλης, ο γεν. γραμματέας του ΕΟΤ κ. Νίκος Γιατράκος, ο πρέσβης της Σοβιετικής Ενώσεως κ. Ανατόλι Σλιούσαρ, ο εκπρόσωπος της Αυστριακής πρεσβείας υπουργός δρ. Φλόριαν Λόρεντς, ο τέως διπλωματικός αντιπρόσωπος του Ισραήλ στην Ελλάδα πρέσβης κ. Γιεχασκέλ Μπαρνέα, ο πρέσβης του Ισραήλ κ. Δανιήλ Σασών, ο τέως πρέσβης του Ισραήλ στην Ελλάδα κ. Μωσέ Γκιλμπόα, οι βουλευτές κ.κ.

Απ. Κακλαμάνης, Διον. Μπεχράκης, Λαζ. Εφραίμογλου, Θεοδ. Κατσανέβας, Επαμ. Ζαφειρόπουλος, ο πρόεδρος Πρωτοδικών κ. Γεωργ. Κούρτης, ο πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών ναύαρχος κ. Ιω. Τούμπας, οι καθηγητές κ.κ. Νικ. Δοντάς, Γεωργ. Ανδρουλάκης, Κων. Σάνδρης, Ιω. Γεωργούλας, Δημ. Τσάκωνας, Αλεξ. Κόγιας, Αθ. Δεληκωστόπουλος και Φ. Μπουμπουλίδης, Δρ. Αγγης Σαρακηνός. Επίσης, οι συγγραφείς κ.κ. Νικ. Σταθάκης, Βασ. Κραφίτης, Ζαφ. Στάλιος, η κα Ιωάννα Τσάτσου, η κα Μαργαρίτα Παπανδρέου και ο δημοσιογράφοι Γ. Μαρίνος, Κ. Ιορδανίδης, Ιω. Παπαμιχαλάκης, Διον. Καμβύσης και πολλοί άλλοι.

• ΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΒΡΑΪΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ, εκφράζοντας τη βαθιά θλίψη του προέδρου του Edgar Bronfman και με τις υπογραφές του γεν. γραμματέα Israel Singer και του διευθυντή του Αμερικανικού τμήματός του Elan Steinberg, έστειλε συλλυπητήρια επιστολή όπου αναφέρονται τα εξής:

"Και ο Ιωσήφ πέθανε με όλα τα αδέλφια και ολόκληρη τη γενιά του". Η Βίβλος μας λέει ότι με τον θάνατο του Ιωσήφ εκλείπει μια ολόκληρη γενιά.

Το ίδιο και με τον Ιωσήφ Λόβιγγερ. Ήπιαλειά του είναι μεγάλη για την οικογένειά του, για την Εβραϊκή Κοινότητα Αθηνών, για όλες τις Κοινότητες της Ελλάδος και για μια ολόκληρη γενιά Εβραίων, που κάνουν έναν θαρραλέο πνέοντα, ένα μεγάλο υπέρμαχο των Εβραϊκών θεμάτων, έναν αφοσιωμένο σύζυγο, πατέρα και παππού και πάνω απ' όλα έναν άνθρωπο αφοσιωμένο στον Ιουδαισμό, που με ζήλο αγωνιστικεί να κρατήσει ζωντανό.

Είθε το έργο του να μη καθεί, είθε οι διάδοχοι του να συνεχίσουν στο δρόμο του. Σε εμάς, τους συνεργάτες και φίλους, θα λείψει σκεδόν όσο και στην οικογένειά του... και είθε η οικογένειά του να αντλήσει κουράγιο από τα μεγάλα έργα που εκείνος έκανε επί τόσον καιρό, τόσα πολλά, με τόσο θάρρος...".

• ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΒΡΑΪΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ, Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ MICHAEL MAY ανέφερε στην επιστολή του: "...Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ συγκέντρωνε όλα τα ηρωικά χαρακτηριστικά της γενιάς των επιβιωσάντων. Μου είχε διηγηθεί την ιστορία του ερχομού του στην Ελλάδα κι ενώ μιλούσε, ήταν η περηφανή ενσάρκωση του ελληνικού εβραϊσμού και ταυτόχρονα πρόσβευε με θέρμη την αρχή: "Κολ Ισραέλ α-βερδίν ζε βαζέ". Θρηνούμε τον χαμό ενός ενθουσιώδους υποστηρικτή του Οργανισμού μας, ο οποίος πίστευε στη δύναμη της γνώσης και στη σχολαστική δουλειά και δεν θα ξεχάσουμε ποτέ την ενεργό συμπαράστασή του στο έργο μας...".

• ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ έστειλαν στο Κ.Ι.Σ. ο γεν. γραμματέας του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συνεδρίου κ. Σ. Σβαγκενμπάουμ, ο πρόεδρος των Εβραϊκών Κοινοτήτων Γιουγκοσλαβίας κ. Λ. Κάντελμπουργκ, ο πρόεδρος των Εβραϊκών Κοινοτήτων Αγγλίας κ. Λ. Κοπέλοβιτς, ο πρόεδρος των Εβραϊκών

Κοινοτήτων Γαλλίας κ. Ζ. Κάαν, η Παγκόσμια Ένωση Εβραίων Φοιτητών, ο πρόεδρος του Σύλλογου Αμερικανών φίλων του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος κ. Η. Ρεκανάτη, ο πρόεδρος της Παγκοσμίου Ομοσπονδίας Σεφαραδικών Κοινοτήτων κ. Νισήμ Γκαόν, ο διευθυντής του Εβραϊκού Πρακτορείου κ. Μοσέ Νατίβ, ο επικεφαλής του τμήματος για τη Μετανάστευση του Εβραϊκού Πρακτορείου κ. Γιούρι Γκόροντον, η πρόεδρος της Αμερικανικής Οργάνωσης Joint και Σύλβια Χάσενφελντ, ο διευθυντής της Anti-Defamation League κ. Αβραάμ Φόξμαν, καθώς και η Εβραϊκή Κοινότητα "Shalom" της Βουλγαρίας, η παγκόσμια οργάνωση Wizo γυναικών, η οργάνωση Wzo του Ισραήλ και πολλοί άλλοι.

• Τέλος, δεκάδες ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ εκδόθηκαν από διαφόρους οργανισμούς και πολλές ΔΩΡΕΕΣ στη μνήμη του αποθανόντος κατατέθηκαν από οργανώσεις και μεμονωμένα άτομα. (Με την ευκαιρία των αποκαλυπτηρίων του Μνημείου Εβραίων Μαρτύρων στα Ιωάννινα, μέρος των δωρεών δόθηκε για φιλανθρωπικούς σκοπούς στη Μητρόπολη και στο Δήμο Ιωαννίνων).

Από την πλευρά του το Κ.Ι.Σ., στη μνήμη του αποβιώσαντος, απέστειλε δωρεές προς:

- Το Φιλόπτωχο Ταμείο της Αρχιεπισκοπής Αθηνών. 'Οπως αναφέρεται στο σχετικό έγγραφο του Κ.Ι.Σ., "η δωρεά αυτή συμβολίζει τις αέναες προσπάθειες που σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του κατέβαλε ο αείμνηστος πρόεδρος για τη συνεργασία των παραγόντων των δύο θρησκειών μας, ως επίσης και τα αισθήματα που διακαπέχουν το σύνολο του Ελληνικού Εβραϊσμού".

- Τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό. 'Οπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην επιστολή του Κ.Ι.Σ., "η δωρεά συμβολίζει αφ' ενός μεν τις αέναες προσπάθειες που σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του κατέβαλε ο αείμνηστος πρόεδρος για τη συνεργασία των ανθρώπων, αδιακρίτως φυλής, θρησκείας και εθνικότητος και αφ' επέδου την αναγνώριση του έργου που με τόση επιτυχία επιτελείται".

- Το 'Ασυλο Ανιάτων, ως δείγμα "της αναγνώρισης που τρέφει ο Ελληνικός Εβραϊσμός της Ελλάδος προς το έργο που επιτελείται".

- Τα Ισραηλιτικά Σχολεία Αθηνών και Λαρισίς και στο Γηροκομείο "Σαούλ Μοντιάνο" της Θεσσαλονίκης.

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΟΒΡΟΝ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

English Summary of the contents of Issue 116 (May - June 1991)

In this issue:

- Our main article is dedicated to the late President of the Central Board of Jewish Communities of Greece, **Joseph Lovinger** (1914 - 1991). We include biographical and other particulars connected with the contribution of Mr Lovinger, who, as those who delivered his funeral addresses stressed, was the man who made the Jews of Greece that they are.
- An article by Dr Dionyssios Moschopoulos describes the **Jewish Community of Corfu** during the French occupation of the Ionian Islands (1807 - 1814).
- An official communication from the German military commander of Eastern Europe, General Stroop, to General Kruger head of the German police forces in the same area (dated Warsaw, 15 May 1943), describes the rising in the **Warsaw ghetto** and its tragic conclusion.
- In a study which is the fruit of many years of work, the historian Angelo - Dionissis Debonos presents the **Jewish families of the island of Cephalonia** (occupations, family relationships during the period from the 17th to the 19th centuries. For many years it was believed that there were no Jews at all in Cephalonia. This issue contains the second - and concluding - part of the study.
- The history, significance and botanical elements of the **Menorah** are discussed in a special presentation of this religious emblem, which is also the emblem of the State of Israel.
- The short story by D. Zisiadis entitled "Co - Existence" tells of the life of the **Jews of Thessaloniki** from the beginning of the 20th century to the Holocaust.
- This issue closes with the view of Greek scholars on the application of the commandment "Thou shalt not kill", an other items.
- The poem by D. Kirou entitled "**Judith**".
- The last article is a brief presentation of the book of the Jewish psychologist **Abraham Maslow**, entitled "A Guide to the Higher Self".

עץ חיים חי

Δένδρον ζωῆς είναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)